

Rijeka Dubrovačka, ljetnikovac Klementa Gučetića, stanje 1963.
Rijeka Dubrovačka, Klement Gučetić's Summer House, in 1963.

Nada Grujić

Institut za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu,
Odjel za povijest umjetnosti

Izvorni znanstveni rad
predan 29. 12. 1987.

Ljetnikovac Klementa Gučetića u Rijeci Dubrovačkoj (Podloga, zamisao, izvedba)

Sažetak

U okviru ladanjske arhitekture na dubrovačkom području ljetnikovac Klementa Gučetića predstavlja ne samo jedno od najkvalitetnijih ostvarenja već po nekim obilježjima i posve izuzetno. Prije svega po neobičnom susretu na istoj građevini renesansnog pročelja i gotičkog začelja. Premda se na mnogim dubrovačkim spomenicima na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće i u prvoj polovici 16. stoljeća nalaze oblici jednog i drugog stila u posve koherentnom supostojanju – što je dovelo i do stvaranja termina tzv. mješovitoga gotičko-renesansnog stila – ljetnikovac Gučetić izmiče ovakvoj kvalifikaciji jer nastaje i u drukčijim okolnostima. Izgrađen je između 1575. i 1581. godine na temeljima ranijeg zdanja. Ugovori sa zidarom Tomkom Ruskovićem i klesarom Jakovom Pavlovićem pružaju niz podataka o toku gradnje, o onome što je vlasnik naručio i onome što je uistinu izvedeno, pa tako i u odnosu naručitelj – zidar – klesar. Iz usporedbe dokumenata sa samom građevinom, odnosno rezultatima istražnih radova (sondiranje tla i zidova), proizlazi da neki dijelovi ljetnikovca (stubišta, fasade) nisu bili izvedeni kako je bilo ugovoreno, a da ni svi naručeni klesani elementi (prozori, lukovi stubišta) nisu u ljetnikovac ugrađeni. Utvrđeno je da se pri gradnji zadržalo više dijelova s prethodnog zdanja nego se to ranije smatralo i u dokumentima navodi; posljedica toga jest i odustajanje od prvobitne zamisli da se dvorana kata rastvori u dvanaest prozora, a pročelje i začelje jednako oblikuju. Stoga se posebna pažnja posvećuje razgraničenju starijih dijelova, kasnogotičkih i ranorenesansnih obilježja, nastalih na početku 16. stoljeća, od onih zrelih renesansnih obilježja, koji su nastali između 1575. i 1581. godine.

Analiza pojedinih slojeva i stilskih obilježja provodi se na određenim dijelovima ljetnikovca: na tlocrtu cjeline i same zgrade, na problemu vertikalne artikulacije prostora, na oblikovanju fasada, na stilskim obilježjima arhitektonske plastike i kamenog namještaja posebno, na obradi zidova, na organizaciji i oblikovanju vrtog prostora.

Pojedine prikazane teme, na temelju preostalih tragova ili zapisa u dokumentima, upotpunjuju sliku ovoga građevinskog kompleksa, no one prije svega, ovako sabrane, predstavljaju pokušaj rekonstrukcije jednoga cjelovitog renesansnog ambijenta. Pojam »ambijent« odnosi se podjednako na unutrašnji kao i na vanjski prostor, na vrt, jer kod ovog se ljetnikovca, u svim fazama njegove izgradnje, težnja prema višoj razini oblikovanja posebno očituje u uskoj međuovisnosti unutrašnjeg i vanjskog prostora.

Redovita pojava, u dubrovačkim renesansnim ljetnikovcima, središnja dvorana, koja je jezgra svekolikog života na ladanju, i onog što se odvija u kući i onog što se odvija u vrtu, kod ljetnikovca Klementa Gučetića se štoviše monumentalizira. U prizemlju se to ostvaruje potpunom simetričnošću postave svih otvora i kamenog namještaja u dvorani te aksijalnošću glavne staze koja prostor vrta povezuje s prostorom prizemlja; na katu izuzetnom visinom i rastvorenošću velike središnje dvorane. Preglednost tlocrtne dispozicije arhitektonskih dijelova ljetnikovca (po dvije prostorije sa svake strane središnje dvorane) dokazuje se i u organizaciji njegovih vanjskih prostora. Ortogonalna podjela vrtnih površina sprovedena je geometrijskom preciznošću i posvemašnjim sagledanjem cjeline – u skladu sa zreloom renesansnom koncepcijom prostora i života u njemu.

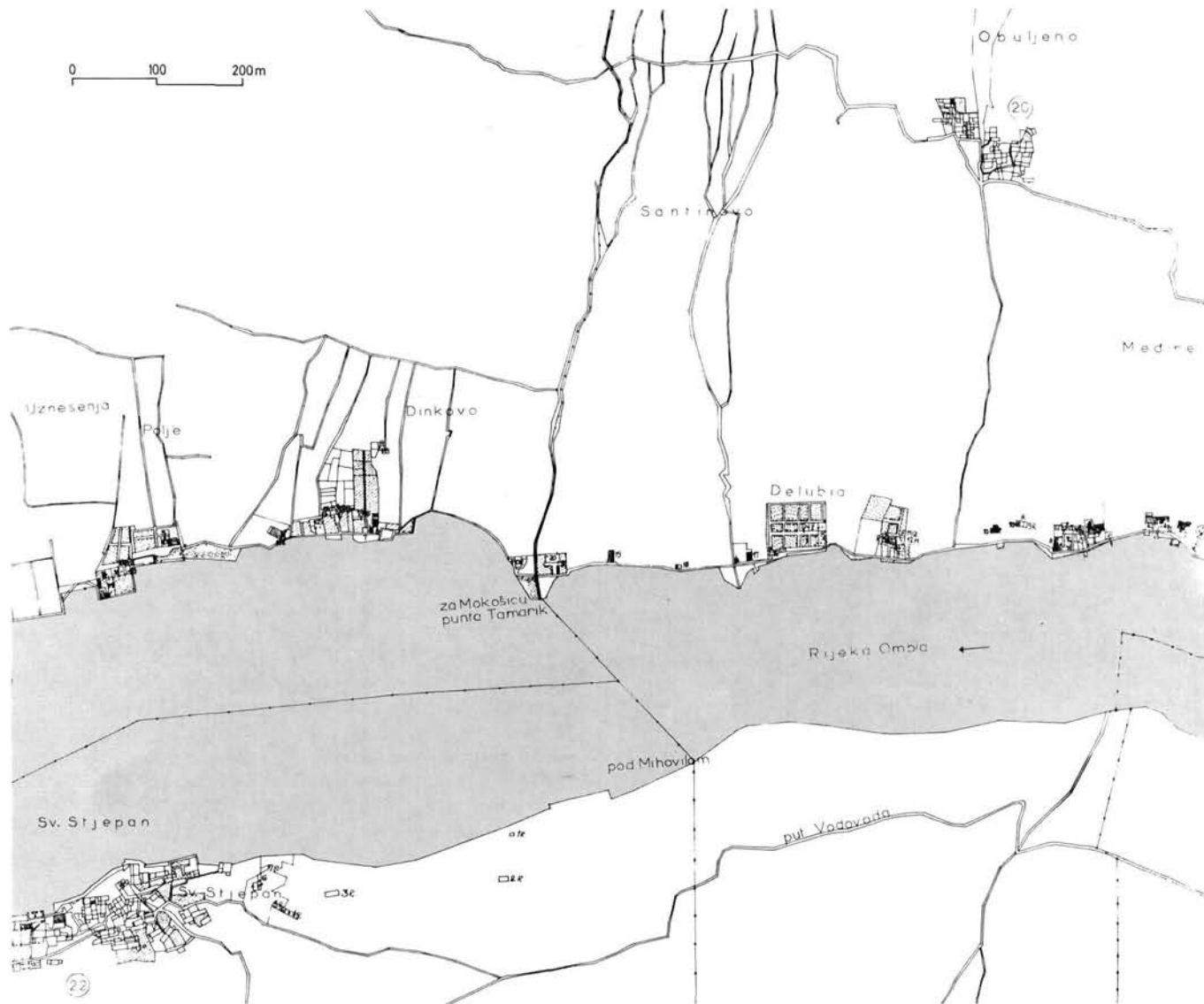
I. Pristup

Podnaslov je odabran prije svega s namjerom da se ograniči broj i opseg tema što ih nudi ovaj ljetnikovac. Neke od tih tema svojstvene su samo njemu, neke prelaze problem jednog ljetnikovca i pomažu da se objasne neki općenitiji aspekti dubrovačke renesansne ladanjske arhitekture.

Sretne okolnosti stekle su se pri obradi Gučetićeva ljetnikovca. Prva je, da su o vremenu gradnje i vlasniku već otprije bili poznati podaci, koje je pronašao i objavio Frano Kesterčanek;¹ druga je, da su ove godine bili provedeni istražni radovi² koji su omogućili uvid u dotad nepoznate slojeve gradnje. Upoznavanje ljetnikovca teklo je postupno i na nekoliko razina: od prvih susreta s ruševnim zdanjem i zapuštenim vrtom te Kesterčanekove interpretacije dokumenata, preko ponovljenog čitanja tih dokumenata³ do ispitivanja zidnih ploha u samoj zgradi ljetnikovca i oslobađanja njegovog vrta od nasipa zemlje, smeća i podivljalog raslinja. Na svakoj od stepenica istraživačkog postupka podaci su se pojavljivali u novom svjetlu, da bi objasnili povijest izgradnje ovoga ljetnikovca.

Na dubrovačkom području sačuvao se velik broj ljetnikovaca 16. stoljeća, a u arhivskoj građi mnoštvo dokumenata odnosno ugovora što su ih vlasnici sačinili s graditeljima. Iako ti dokumenti redovito otkrivaju imena vlasnika koji gradnju naručuju, kao i imena zidara, klesara i drvodjelaca koji je izvode, te iako se iz samih narudžbi često doznaje oblik, veličina i opremljenost zdanja, ipak se sasvim rijetko pisani podaci s potpunom sigurnošću mogu povezati s nekom određenom građevinom. Mnoge su od njih u idućim stoljećima srušene, mnoge pregrađene, a pomutnju svakako unose i česte promjene vlasnika.⁴ Utoliko je izuzetan slučaj ljetnikovca Klementa Gučetića u Rijeci Dubrovačkoj, koji ne samo da se do današnjih dana sačuvao u izvornom obliku s kraja 16. stoljeća već se dokumenti o slijedu njegove gradnje potvrđuju na raznim njegovim dijelovima.

Kada je godine 1970. Frano Kesterčanek objavio arhivske podatke o gradnji ljetnikovca, svoju je interpretaciju zasnivao na povezivanju dokumenata s ondašnjim izgledom i stanjem ljetnikovca. Njegovi su zaključci nužno previdjeli one podatke koji su se otkrili u zgradama i vrtu, sondiranjem zidova i tla. Neke nejasnoće u slijedu građevinskih faza sada su raščišćene, a već otprije poznati dokumenti iznova i drukčije pročitani. U okviru novih saznanja, dokumenti i istraživanjima dobiveni podaci međusobno se dopunjuju, a posebno je zanimljivo pitanje razgraničenja starijih dijelova građevine, onih što su nastali najvjerojatnije na početku 16. stoljeća, od »novijih«, što su podignuti između 1575. i 1581. godine. Jednako značajnim pokazao se i problem između onog što je vlasnik naručio, znači što je želio da se ostvari, i onoga što je uistinu izvedeno. Otkriće takvih neslaganja motivira ovaj tekst, koji može biti shvaćen i kao prilog osvjetljavanju dosad slabo poznatog odnosa naručitelj – zidar – klesar i kao dopuna opisu toka same gradnje i svih onih teškoća koje su vjerojatno bile uobičajene, a koje ne ostaju samo u okviru praktičnih aspekata, već mogu postati i odrednicom stilskega obilježja.

Izvadak iz katastra (19. stoljeće)
Extraction from the cadastral plan (19th century)

II. Povijest gradnje (*murosque dictae domus promiserunt fare solidos per tempus annorum triginta*)

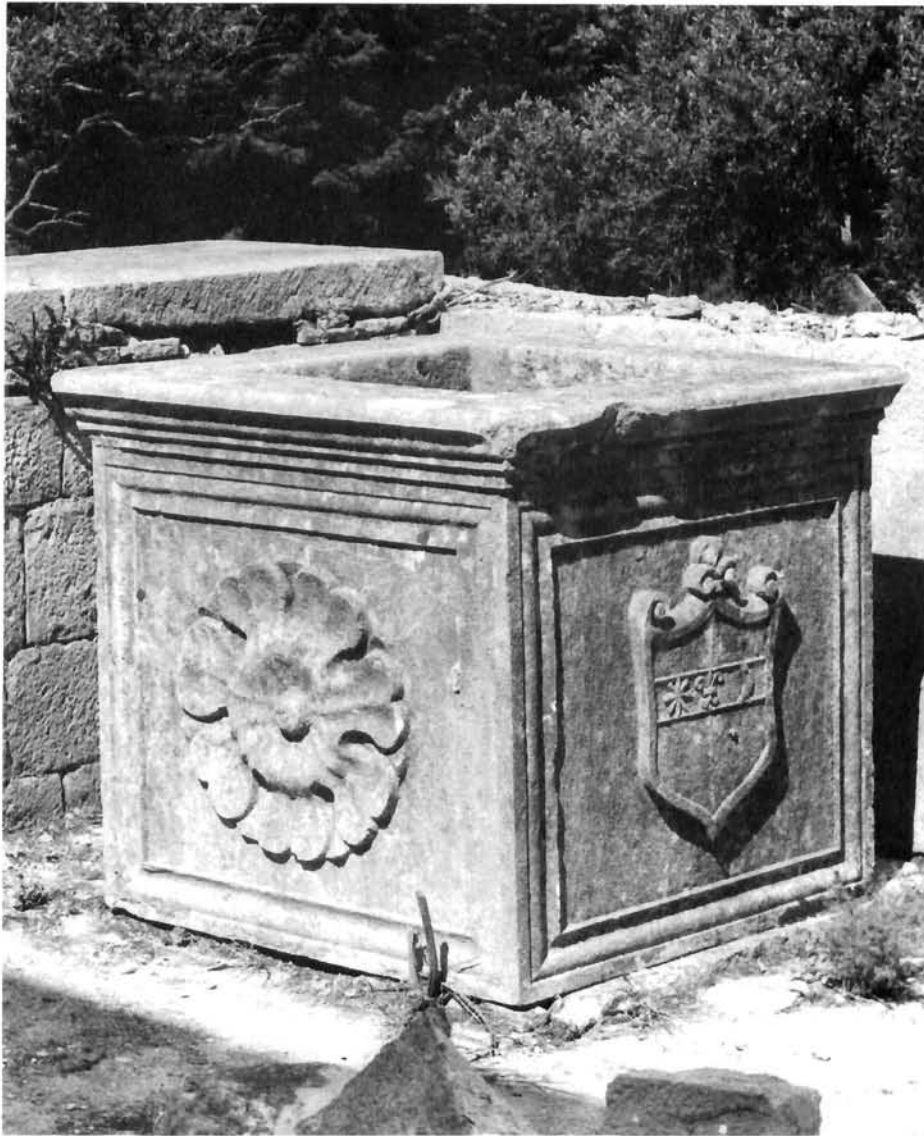
Ljetnikovac Klementa Gučetića nalazi se na sjevernoj strani Rijeke Dubrovačke (Obuljeno).⁵ Ladanjsku cjelinu tvore: sama zgrada ljetnikovca, uz nju terasa nad dvostrukom cisteranom i okomito na terasu postavljen orsan.⁶ Građevinski dijelovi sklopa poredani u obliku slova L okruženi su vrtom s tri strane.⁷

Gučetićev ljetnikovac jedan je od najzrelijih renesansnih primjeraka ladanjske arhitekture dubrovačkoga područja, s nekim osobitostima koje se nigdje drugdje nisu ostvarile ili pak nisu sačuvala. U prvom redu to se odnosi na organizaciju unutrašnjega prostora: dvorana na katu izuzetne je visine i osvjetljena s dva reda prozora na pročelju; visini dvorane odgovaraju dvije etaže bočnih prostorija. Na pročelju se takva vertikalna artikulacija očituje otvorima poredanim u tri horizontalne zone. Prizemlje je od kata odijeljeno profiliranim vijencem. Reprezentativni kat naglašen je s dva reda prozora. Iznad sva-

koga većeg pravokutnog s prekinutim trokutnim zabatom po jedan je manji, četvrtasti prozor. Na slobodnoj bočnoj fasadi jednaki su prozori sa zabatom, dok se na začelju nalazi velika gotička trifora između dvije monofore. Tolika različitost otvora, a osobito konsekventnost kojom su u dva različita stiliska govora organizirani pročelje i začelje (kao drugo pročelje), daju ovom ljetnikovcu pomalo začudujući izgled.

Sav kameni namještaj ima izrazito renesansna obilježja. Malo se koji dubrovački ljetnikovac može kvalitetom opreme mjeriti s Gučetićevim. Rijetko koji također može bolje dočarati ugodu boravljenja u svijetlim prostorijama skladnih dimenzija i ostaviti dojam tolike njihove prisnosti s vrtom.

Vrt Gučetićeva ljetnikovca ograđen je visokim zidom. Prostor unutar zida razdijeljen je stazama na velike pravokutne likove. Njihove su dimenzije usklađene s osnovnim mjerama same zgrade. Pravilan raspored ortogonalne mreže šetnica sa stuporedom, koji je nekad nosio odrine, rasprostire se s tri strane ljetnikovca tvoreći tako jedan od najljepših i najvećih renesansnih vrtova u nas.

Kruna bunara na terasi ljetnikovca s grbom obitelji Klasčić
The crown on the well on the balcony of the summer house with the coat of arms of the Klasčić family

Zemljište na kojem je ljetnikovac podignut pripadalo je crkvi sv. Vlaha u Dubrovniku.⁸ Na istome mjestu ljetnikovac je postojao i ranije. Prihvatimo li podatak da mu je sastavnim dijelom bila i terasa na kojoj stoji *in situ* kruna bunara s grbom plemićke obitelji Klasčić (Clasich), proizlazi da su oni bili vlasnici staroga ljetnikovca.⁹

Godine 1575. otpočinje izgradnja novoga ljetnikovca. Klement Gučetić ugovara radove sa zidarom iz Gruža Tomkom Ruskovićem¹⁰ i klesarom Jakovom Pavlovićem iz Korčule.¹¹ Gradnja zgrada koje tvore taj ladanjski sklop bit će okončana 1581, a uređenje vrta 1582. godine.

Klement Gučetić, sin Vlahov, bavio se poput mnogih članova ove drevne vlasteoske obitelji trgovinom, upravljao je svojim zemljoposjedima (u Gružu, Sustjepanu, Stupi, Šipanu, Mravincima, Šumetu i okolici Stona), a odlazio je često i u poslanstva.¹² Iz nekih podataka o Gučetićeve životu moglo bi se zaključiti da je u vrijeme gradnje ovoga ljetnikovca zapadao u

materijalne teškoće te da je taj pothvat zapravo nadilazio njegove mogućnosti. Utoliko se može pretpostaviti da je podizanje ovog ljetnikovca bila prije svega potvrda društvenog statusa.

Povijest gradnje ovog ljetnikovca mnogo je međutim složenija nego što otprve izgleda. Može se naime prikazati i drukčije, pa u takvom čitanju prvi sloj predstavljaju ostaci prethodnog zdanja, drugi sloj bi predstavljala Gučetićeve zamisao koju razabiremo iz ugovora sa zidarom i klesarom, a treći sloj ostat će nepoznanicom; on sadrži sve promjene dogovorene u toku radova. Četvrti sloj predstavljaju izmjene nastale mimo naručiteljeve volje i znanja; o njima postoje pisani dokumenti i jasni dokazi na samom zdanju.

Budući da u ovom tekstu želimo okupiti sve teme relevantne za renesansnu fazu gradnje ljetnikovca, koja objektivno i jest najznačajnija, neće biti govora o nekim manje važnim intervencijama kasnijih stoljeća¹³ niti o kasnijim vlasnicima ovoga ljetnikovca.¹⁴

Dvorana prizemlja (saloča), pročelni zid
Ground floor hall ('saloča'), front wall

III. Tlocrtna shema (*edificare unam domum supra fundamenta iam facta*)

U ugovoru što ga Gučetić sklapa sa zidarom Tomkom Ruskovićem 20. kolovoza 1575. doslovno stoji da će mu ovaj sagraditi kuću u Rijeci Dubrovačkoj poviše već učinjenih temelja (*edificare dicto ser Clementi unam domum in Vmbla supra fundamenta iam facta*).¹⁵ Tako općenita formulacija ne dozvoljava da se sa sigurnošću ustvrdi da li je riječ o temeljima svih građevinskih dijelova koji čine ovu ladanjsku cjelinu (osim zgrade ljetnikovca to su cisterna i orsan), a koji su, kako ćemo vidjeti, već otprije postojali, ili ova formulacija podrazumijeva samo temelje zgrade ljetnikovca.

Nešto precizniji podaci tek su iz 1577. godine, kada je Rusković već bio dovršio gotovo sve ugovorene poslove. Mjernik Antun Medo izmjerio je tada *domum contrascriptam cum alia domuncula contigua et cum cisterna et cum arsenale et omnium dicatorum edificiorum ...*,¹⁶ a u dokumentu kojim se imenuju arbitražni suci navodi se da su nesuglasice izbile *super fabrica domus constructae im Vmbla de iure dicti ser Clementi et super dependentiis a dicta fabrica et illi annexis et conexis ...*¹⁷ U njihovom izvještaju iz iste godine navode se *uolti four di sudetta casa et li uolti dell' isba* te neki popravci *nella casa grande, come nella piccola ...*¹⁸

Premda nedostaje pouzdano uporište u dokumentima (osobito iz vremena početka radova), priklonit ćemo se Kosterčanekovu

mišljenju da je Gučetić prigodom gradnje zadržao i više od temelja same zgrade,¹⁹ oslanjajući se međutim više na neka opća znanja o ladanjskoj arhitekturi druge polovice 16. stoljeća, a i na neke potvrde koje su pružila ispitivanja temelja. Naime od sredine stoljeća izražena je težnja da se zgrada ljetnikovca sve više ističe u odnosu na ostale dijelove ladanjskog sklopa, da bi se konačno posve i osamostalila. U slučaju ovog ljetnikovca fasade same zgrade rastvorene su i otvori oblikovani tako da se ona može zamisliti i sama, postavljena sred vrta. Da je spoj zgrade ljetnikovca i krila koje ga prati rezultat naslijeđenog L-tlocrta, dokazali su i nalazi sondi, otkrivši isti način temeljenja vanjskih zidova i u zgradi ljetnikovca i u orsanu.²⁰

Vraćajući se na podatak o gradnji na već učinjenim temeljima, no razmotrivši ga sada u odnosu na samu zgradu, postavlja se prije svega pitanje koji su to sve stari zidovi zadržani. Odgovore su dali rezultati istraživanja. Sonde učinjene u tlu jugoistočne prostorije prizemlja (konoba) pokazale su kao prvo izuzetnu debljinu temelja vanjskog, nosivog zida, a ispod današnjeg poda i vapnenu podlogu starijeg poda; temeljna je stopa pregradnog zida (prema stubištu) iznad nivelete toga starijeg poda.²¹ Dokazano je tako da pregradni zidovi pripadaju kasnijoj fazi izgradnje od vanjskih, nosivih, da se na njih veže sadašnji pod od kamenih ploča, kojem odgovaraju prago-vi vrata što vode u ovu prostoriju, u dvoranu i odmorište stubišta između njih. I arhivski dokumenti potvrđuju da su pregradni zidovi građeni između 1575. i 1577. godine. U jednom ugovoru Kesterčanek nalazi da je za izgradnju temelja pregradnih

Dvorana prizemlja (saloča), bočni zid
Ground floor hall ('saloča'), side wall

zidova u sobama (: *per il fondamento di mezalini*) i u izbi dubokih 2 lakta Ruskoviću određena isplata.

Da osnovni raniji raspored prostorija time nije i promijenjen, svjedoči ugovor s klesarom Pavlovićem, sklopljen 1575. godine (gotovo istodobno kad i sa zidarom Ruskovićem), u kojim se naručuju klesani dijelovi koji za ljetnikovac nedostaju. Narudžba Pavloviću otpočinje izradom četiriju vrata za sobe u dvorani, četiriju vrata u prizemlju, od kojih dvojica vrata za sobe, a druga dvojica za kuhinju i konobu (: *quattro porte per le camere in sala, quattro porte nel terreno, cioè due porte per le camere et due altre per cugina et canoua*).²² U ugovoru se tako ne navode ona vrata u prizemlju koja odvajaju prostor pred stepenicama od saloče, odnosno konobe.²³ Ne znači li to da u prvi mah stubište i nije bilo zamišljeno na sadašnjem mjestu – izvan saloče? Da je u svakom slučaju trebalo biti izvedeno drukčije nego što to uistinu jest, dokazuje u istoj narudžbi zahtjev da se izvedu i dva stupa koji će nositi lukove stubišta (: *due archi per scala et due stanti per uso di detti archi*). Takvi stupovi nose obično lukove onih stubišta koji se nalaze unutar perimetra saloče, flankirajući tanju pregradu koja je dijeli od stubišta. No takvi stupovi mogu nositi i luk ulaza u prostor iza stuba, koji je u našem slučaju odijeljen vratima.²⁴ Jedan luk je na gornjem kraju svoda stubišta. Izostanak stupova i drugog luka, navedenih u ugovoru, logično je dakle povezati s dodavanjem još jednih vrata.

Ni u jednom dokumentu nije međutim objašnjeno kolika je visina zatečenih zidova na koje se gradnja nastavlja. Drugi slični primjeri uče nas da izraz »na temeljima« ne treba shvaćati

doslovno, jer se običavalo zadržati sve ono od staroga zida što se moglo iskoristiti. Da je tako bilo i na ovom ljetnikovcu, pokazuje u nastavku ista narudžba: treba izraditi četiri prozora za prizemlje od 3 i pol lakta visine i šest frizova koji nedostaju sa šest prozora,²⁵ što je dokaz da su zadržana ne samo mjesta nekih starijih prozora već i njihovi okviri. Kako danas zatičemo u prizemlju samo osam prozora, a nema tragova nekim zazidanima, čini se da je u tome došlo do izmjene. Za stare prozore naručuju se frizovi, što govori o promjeni ukusa. Naime na početku 16. stoljeća (pa i ranije) pravokutni prozori plitko profiliranih okvira redovito imaju vijenac izravno položen na natprozornik – riječ je o tipu prozora koji se u mnogim ugovorima od druge polovice 15. stoljeća naziva *fenestra romana*.²⁶ Od sredine 16. stoljeća između okvira i vijenca, i kod prozora i kod vrata, umeću se frizovi – grede, ravne ili zaobljene (često ukrašene listovima). Stoga će Gučetić naručiti frizove i za dvojica kućna vrata (: *due frigi per le porte della casa che mancano*).

Na stranama nekih prozorskih niša u prizemlju pokazalo se ispod žbuke slovo *f*, uz koje su ponegdje upisani i rimski brojevi;²⁷ bile su to oznake ili upute za izmjene.

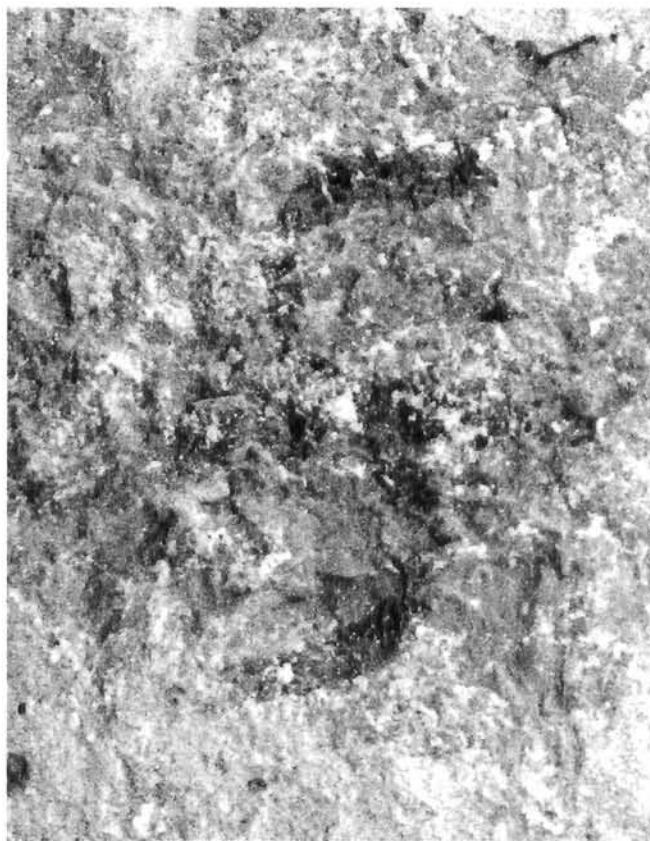
Iz navedenih podataka proizlazi da je perimetar prethodnoga ljetnikovca bio istih dimenzija. Znači da je bila riječ o velikome zdanju,²⁸ a kao što se kasnije pokazalo, i zdanju izuzetno kvalitetno opremljenome. Pretpostavimo li da je taj ljetnikovac mogao biti sagrađen na početku 16. stoljeća, odgovara mu tlocrtni raspored koji je već tada bio postavljen gotovo kao pravilo: dvorana u sredini, po dvije bočne prostorije sa svake strane.

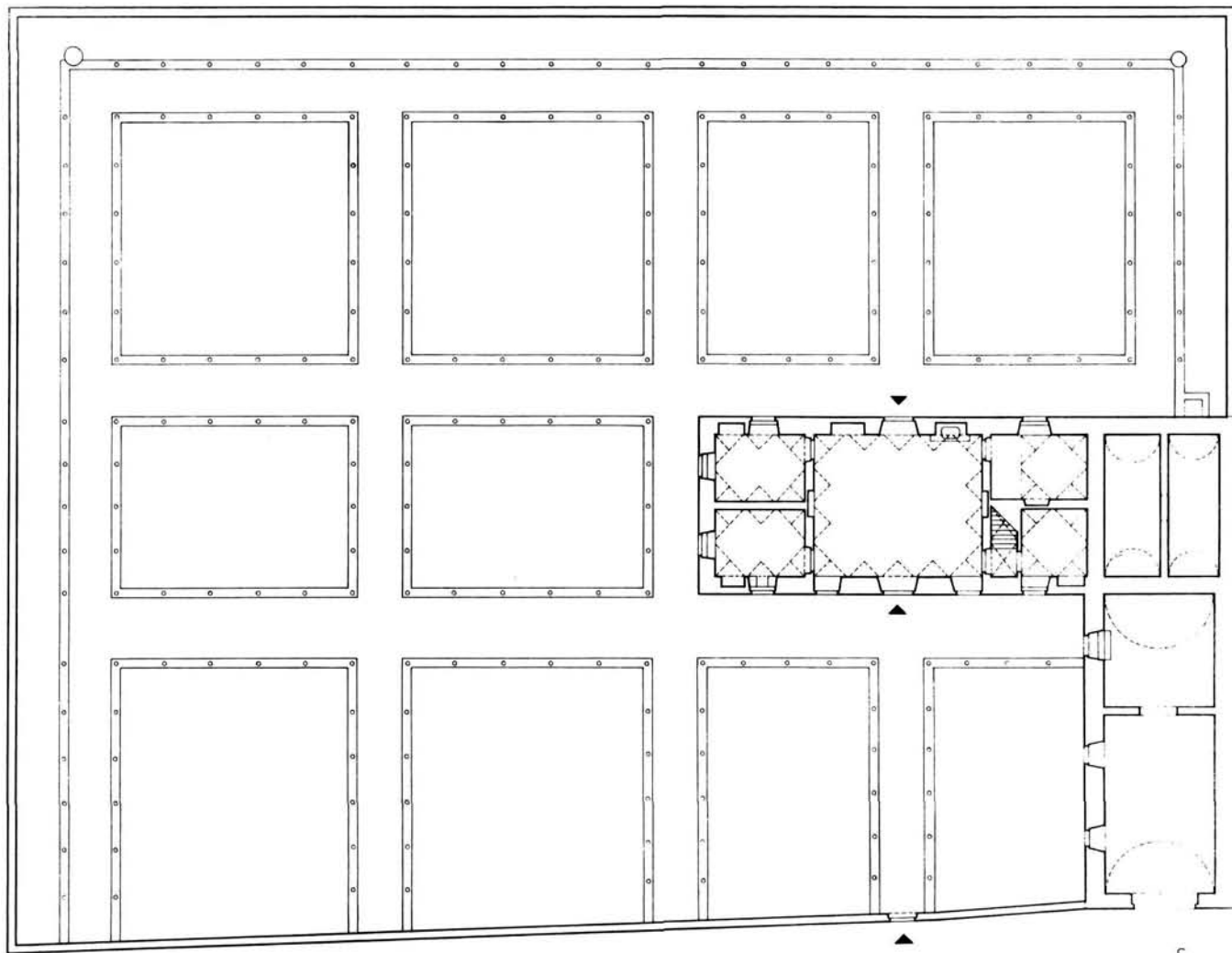
Prozor prizemlja
A ground floor window

Jugozapadna prostorija
Southwest room

Slovo F u prozorskoj niši
Letter F in the window niche

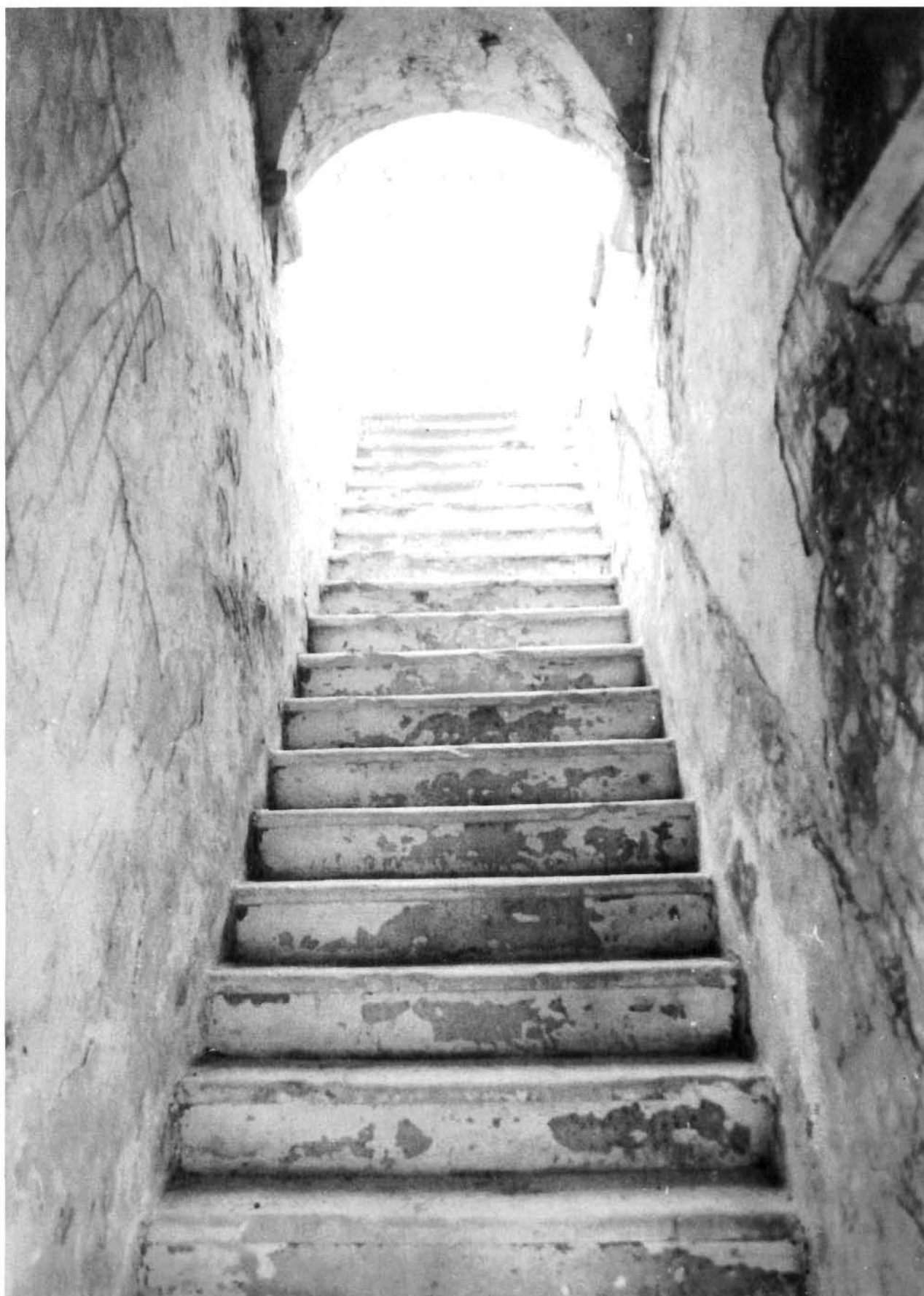

0 10m

Tlocrt vrta i ljetnikovca u zoni prizemlja (rekonstrukcija)
 Ground plan of garden and ground floor of the summer house

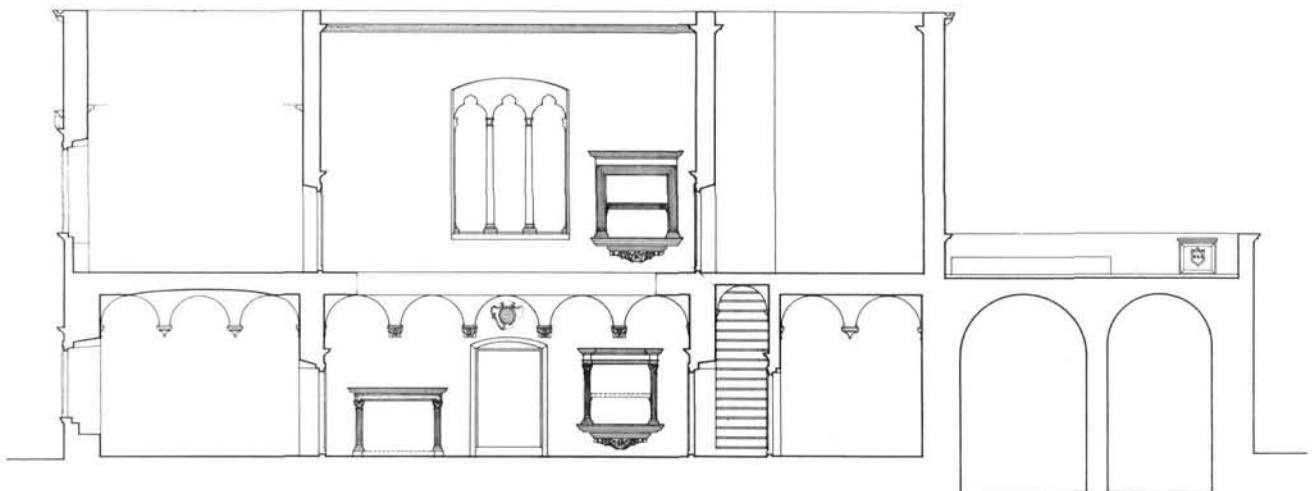
Svod u bočnoj prostoriji
The ceiling in a side room

Stubište
Staircase

Luk stubišta
The arch of the staircase

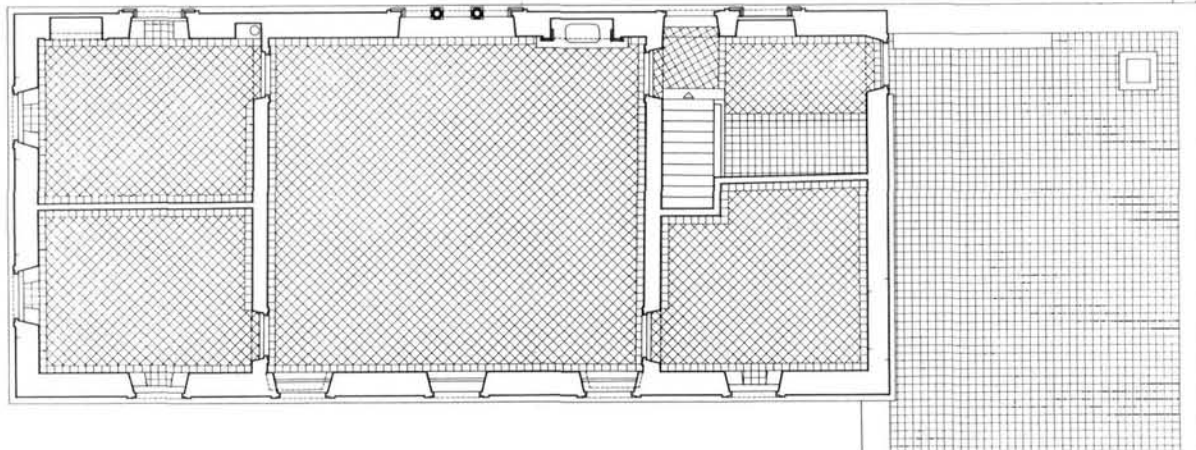

0 5m

Uzdužni presjek
Cross section

Aksijalni postav vrata na katu
Axial position of the door on the first floor

Tlocrt kata – nalazi
Ground plan of the first floor – original

IV. Elevacija (*dodici fenestre per la sala*)

Redovita, već spomenuta, pojava središnje dvorane u ljetnikovcima može se nazvati i »programom«. I u prizemlju i na katu dvorana je jezgra svekolikog života na ladanju, i onoga što se odvija u kući i onoga što se odvija u vrtu. Kod Gučetićeva ljetnikovca takav se program, u okvirima dubrovačke renesansne arhitekture, izuzetno monumentalizira, počevši od prizemlja, gdje se saloča velikim portalima postavljenim u osi povezuje s vrtom ispred i iza ljetnikovca (tako da glavna staza vrta prolazi zapravo kroz saloču). Osobit dojam prostranosti, pa i naglašenije simetričnosti, postignut je oslobađanjem ovoga prostora od uobičajenoga ugrađenog stubišta. U ovoj, iz ranije faze, naslijeđenoj tlocrtnoj shemi stubište je sigurno bilo unutar perimetralnih zidova dvorane.²⁹ Njegovo premještanje izvan dvorane, ali vođenje stepenicama još uvijek samo jednim krakom, tek najavljuje (u 17. stoljeću sve češće, a u 18. stoljeću redovito) izdvajanje stubišta u zasebno prostorno tijelo. Za stubište je Gučetić 1575. naručio u klesara Pavlovića »dva luka, dva stupa za rečene lukove i dvadeset i dvije stepenice«. ³⁰ Stupovi, kako je već rečeno, nisu ugrađeni. Stubište je pak izveo Rusković, koji je 1578. godine za to isplaćen (*: scudi dui per la scala di detta casa*).³¹ Novim postavom stubišta istočne bočne prostorije smanjene su za njegovu širinu, što spada u red tlocrtnih izmjena. No tako ostvaren nov način povezivanja dviju etaža ne samo da znači izmjenu u tlocrtnom rasporedu nego bitno određuje prostornu organizaciju unutrašnjosti. Temom stubišta prelazi se od »horizontalnog« čitanja zgrade ljetnikovca »vertikalom«, a ujedno i razmatranju problema visine prostorija.

Iz više dokumenata datiranih između 1575. i 1578. godine proizlazi da se podižu (novi) svodovi. Prvi put se spominju u ugovoru s Pavlovićem, koji će izraditi osamnaest konzola za svodove:³² to su konzole ukrašene lisnatim motivom za svod saloče – svod u odnosu na raspon, vrlo plitka tjemena.³³ Konzole

za svodove bočnih prostorija prizemlja (jednostavnije, samo profilirane, ili s kuglicom na donjem kraju) u ovome se ugovoru ne spominju, što bi moglo značiti da su korištene one iz prethodne gradnje.

Prema presudi što je 1578. godine donose arbitražni suci, Klement Gučetić mora isplatiti Ruskoviću »za svodove učinjene u kući koji će, kad budu dovršeni, biti poput onih gospodina Tome Baseglija u Dubrovniku ...³⁴ Svodovi u prizemlju – i u saloči i u bočnim prostorijama – jednake su visine. Prostorije na katu međutim imaju stropove različitih visina.

Po Gučetićevoj zamisli i želji da ostvari monumentalan, reprezentativan prostor, dvorana na katu dobila je izuzetnu visinu. Trebala je biti i osobito dobro osvijetljena – prozorima u dva reda: za dvoranu je stoga bilo naručeno dvanaest prozora (*: dodici fenestre per la sala*).³⁵ Takav prostor, koji na dubrovačkom području nema analogija, ne predstavlja izuzetak samo u tipološkom već i u kvalitativnom smislu. Dvoredni prozori prije su oznaka reprezentativnosti nego vremenskog određenja.³⁶ Ta zamisao međutim nije u potpunosti ostvarena: Rusković je u začelju ostavio triforu, tako da se dva reda prozora – tri velika pravokutna prozora (prekinutih zabata) i poviše njih tri manja kvadratna – pojavljuju samo u pročelnom zidu.

Dvoetažnost koju sugeriraju ti prozori potvrđuje se u bočnim prostorijama tek djelomično, jer s jedne strane (zapadne) visini dvorane uistinu odgovaraju dvije etaže, dok je s druge (istočne) strane prednja prostorija imala jednaku visinu kao i dvorana.³⁷ U okvirima dubrovačke ladanjske arhitekture, u kojoj se već duže od jednoga stoljeća afirmira pravilan, gotovo simetričan tlocrtni raspored prostorija, praćen i ujednačenim odnosima njihovih visina, takvo odstupanje iznenađuje. Ne treba međutim zaboraviti da zahtjev za jednakom visinom prostorija u pojedinim etažama ne proklamiraju niti teorijski napisi niti ga realiziraju protagonisti renesansne arhitekture.³⁸

Pročelje
Facade

V. Fasade (*le facciate non fate secondo l'accordo*)

Godine 1577. izbija spor između Klementa Gučetića i zidara Tomka Ruskovića. Imenovani su arbitražni suci koji će donijeti sud o *omnes idfferentiae quas ad inuicem habent super fabrica domus constructae in Vmbla ...*³⁹ Andrija Ranjina i Nikola Gučetić donose presudu u travnju 1578. godine.⁴⁰ Klement je dužan isplatiti određene iznose za dotad izvedene dijelove gradnje: za svodove u kući, za svodove izvan kuće i u izbi, te za stepenište. Suci međutim ujedno prosuđuju da se Tomku Ruskoviću od ukupnoga iznosa odbije jedanaest dukata i dvadeset groša za fasade koje nisu učinjene prema dogovoru, šest dukata i šesnaest groša za klesane dijelove te dva dukata za kamen i pijesak.⁴¹

Uspoređujući narudžbu za klesane dijelove gradnje s onim što je izvedeno i ugrađeno, postaje jasno što je razlog sporu. Klement Gučetić bio je naručio dvanaest prozora za dvoranu. I dok je šest prozora uzidao u zid pročelja, na začelju je Rusković ostavio veliku gotičku triforu. Na to je mjesto trebalo zacijelo postaviti istih šest prozora kao i u pročelje (tri velika i po više njih tri mala). Kako nema dokumenta koji bi govorio o

naknadnoj promjeni koncepcije, nameće se zaključak da je Rusković to izveo svojevrijedno. Ta »greška« postaje osobito obilježje ljetnikovca, prije svega u okviru stilskih kategorija.

Trifora na začelju zaslužuje posebnu pažnju zbog još nekih razloga. Oblici njezina okvira, mrežišta i lisnatih kapitela jednaki su kao na monoforama koje su joj s lijeve i desne strane.⁴² Znači da trifora i monofore tvore cjelinu i da su pripadali ranijem ljetnikovcu. Odrediti točno vrijeme izgradnje samo po stilskim obilježjima ovih otvora, nije moguće zbog njihova upornoga ponavljanja kroz cijelu prvu polovicu 16. stoljeća.⁴³ Međutim povezujući karakteristike otvora s tragovima istodobne prostorne organizacije i ostacima strukture zidova koji odgovaraju tom sloju, vrijeme izgradnje se omeđuje pouzdanim dotacijama drugih ljetnikovaca. Tako će, primjerice, najranije sačuvano začelje rastvoreno poliforom biti iz 1520. godine (kod Sorokočevićeva ljetnikovca na Lapadu, ali i ondje je na pročelju trifora, a na začelju bifora). Začelje jednako rastvoreno triforom kao i pročelje – znak zrele renesansne prostorne koncepcije (usprkos gotičkim oblicima) – sačuvano je samo na Bunić-Gradićevu ljetnikovcu u Gružu, a on je prema ugovorima o gradnji podignut 1550. godine. Ne inzistirajući da su jedi-

Prozor kata na zapadnoj fasadi
First floor window on the west facade

Zazidani prozor na istočnoj fasadi
Walled-in window on the east facade

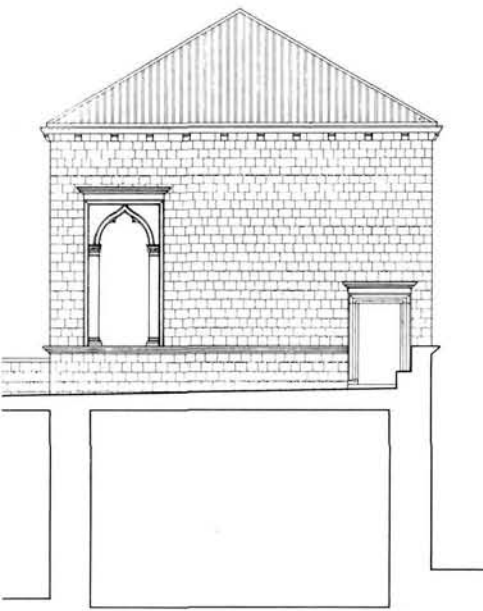
ni sačuvani primjeri ujedno i nepobitno određujući, priklonit ćemo se približnoj dataciji prvih desetljeća 16. stoljeća. Ona čini manje sigurnom pretpostavku da je Ljetnikovac stradao u potresu 1520. godine i da se Gučetić upustio u obnovu ruševine, a mnogo vjerojatnijom mogućnošću da prethodni ljetnikovac nikada nije bio dovršen.

Vraćajući se osnovnoj temi, ustvrdit ćemo da je proizvoljna promjena izgleda začelja, kakvo je želio naručitelj, dovela i do izmjene otvora na zapadnoj bočnoj fasadi. Raniji prozori bili su iste širine, a možda i oblika kao monfore na začelju.⁴⁴ Na njihovo mjesto postavljeni su prozori poput onih na pročelju – dva od onih dvanaest naručenih za dvoranu. I na istočnoj fasadi vidljiv je u strukturi zida trag nekadašnje monfore, naknadno zazidane.⁴⁵ Prema tome je uz gotičku začelje i zapadnu bočnu fasadu ovaj ljetnikovac imao i »gotičku« istočnu fasadu. Nemoguće je međutim provjeriti pretpostavku da je umjesto ove monfore bio ugrađen i treći, za začelje naručen prozor. Ruskovićevom izmjenom onoga što je Gučetić bio zamislio i naručio pojavio se naime suvišak prozora određenog tipa (sa zabatom), koji su stoga bili ugrađeni u bočne fasade, a Rusković je bio dužan nadoknaditi troškove koji su se pokazali nepotrebnim – za klesane dijelove za kamen i pijesak.

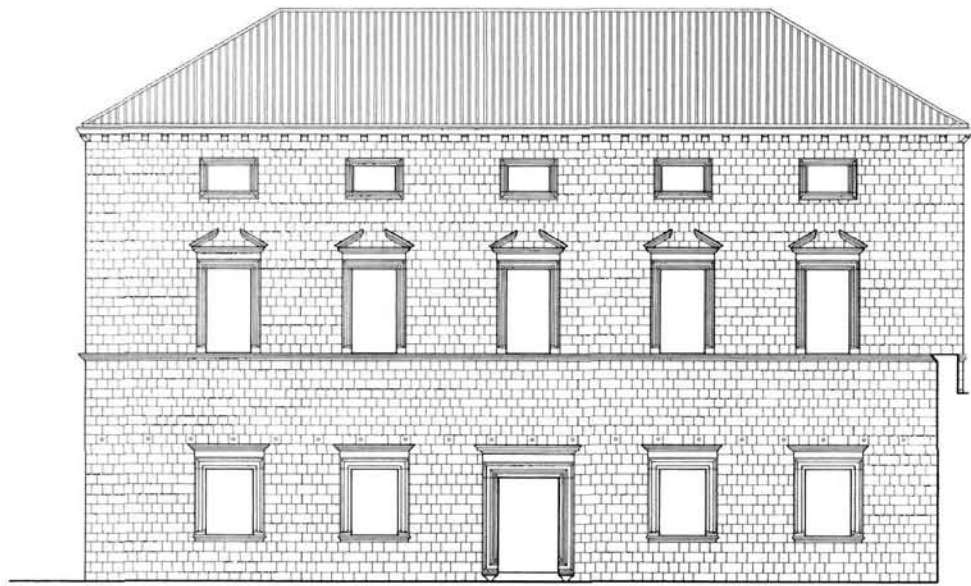
Ono što je zamišljeno i dogovoreno, nije očito bilo uvijek ono isto što se izradilo i izvelo. Primjer takvog nesporazuma predstavljaju parapeti prozora na pročelju – problem otkriven u

nedavnim istražnim radovima, a koji se izrijeком ne spominje niti u jednom dokumentu.

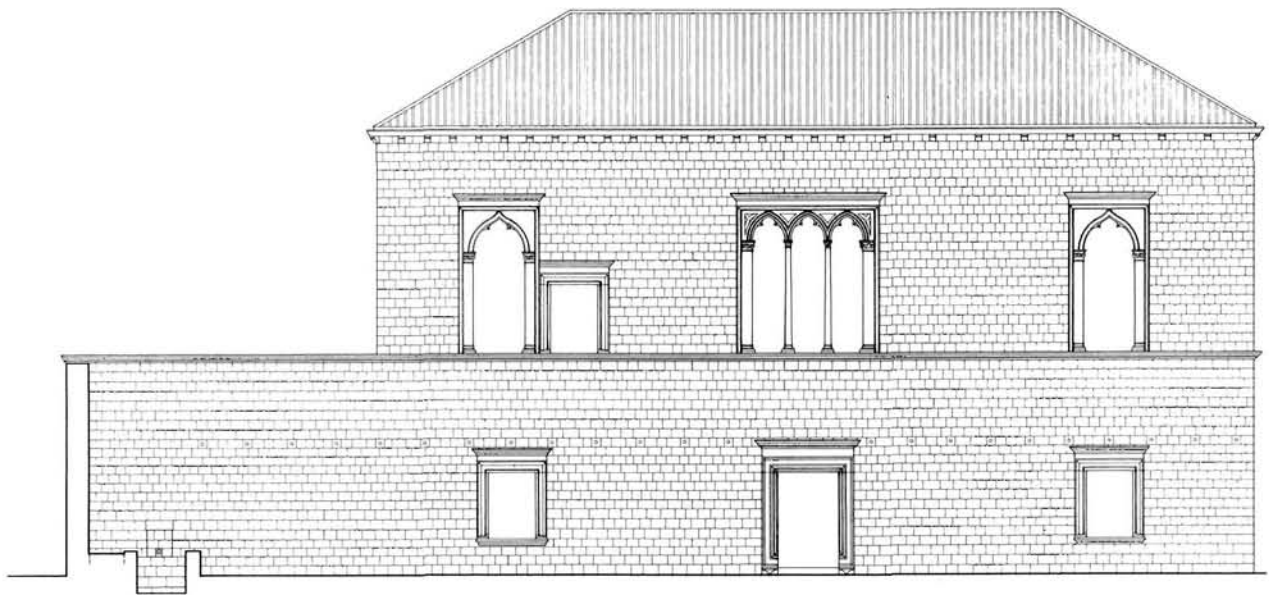
Profilirani kameni vijenac koji u visini prvoga kata teče uokolo duž svih fasada, ujedno je i prozorska klupčica. Kod ovoga ljetnikovca on iznimno nije profiliran samo s vanjske strane, već je, na onim dijelovima pročelja gdje su prozori dvorane, jednako profiliran i s unutrašnje strane. Taj detalj nesumnjivo sam za sebe govori o visokoj razini oblikovanja jednoga renesansnog enterijera. Nalaz kod dva krajnja prozora dvorane pokazuje⁴⁶ međutim da profilacija s unutarnje strane nikada nije bila vidljiva cijela, jer je zid na koji je vijenac položen bio gotovo iste širine kao i greda vijenca, što klesar očigledno nije znao. Kako više nije bilo moguće korigirati niti debljinu zida niti širinu vijenca (na gradilište su dopremljeni zgotovljeni klesani dijelovi, a zid je u ovoj širini postojao otprije), profilacija parapeta nije dobila željeni izgled: donji dio grede utopio se u zidnu masu, donji profili prekrili žbukom, a vidljivi su ostali samo gornji. Sve do visine vijenca korišten je zapravo zid prethodnog ljetnikovca: u spomenutim prozorskim nišama otkrivene su i drukčije niše, neznatno uže, ali u pomaku, što dokazuje da je razmak između ranijih prozora bio veći. Kod središnjega prozora međutim nije bilo moguće ispitati parapet, jer je u baroknom razdoblju on zapunjen tako da su razoreni svi prethodni slojevi. Svakako ustranu pomaknuti krajnji prozori dvorane navode na pretpostavku da je između njih bio veći prozorski otvor – središnja polifora.

Istočna fasada (rekonstrukcija)
East facade (reconstruction)

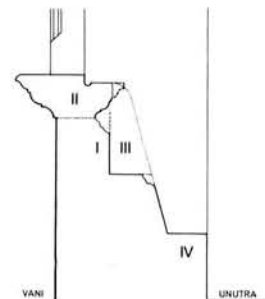

Pročelje
Facade

Začelje (rekonstrukcija)
Back (reconstruction)

Parapet istočnog prozora na južnom zidu dvorane (presjek)
Parapet of east window on the south wall of the hall (section)

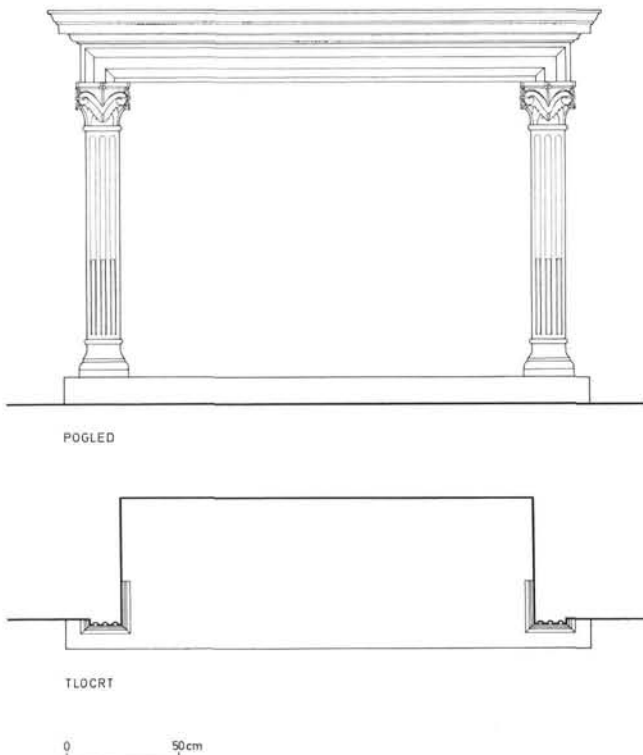

Kamin u jugozapadnoj prostoriji prizemlja
Fireplace in the southwest room of the ground floor

Stupić kamina u saloči
Small pillar of the fireplace in 'saloča'

Kamin u saloči
Fireplace in 'saloča'

VI. Klesani dijelovi (*uno lavatoio per sala, bello ...*)

Godine 1575. ugovorio je Klement Gučetić s korčulanskim klesarom Jakovom Pavlovićem dopremu klesanih dijelova za svoj ljetnikovac (*: promisit et se obligavit conducere ... ad locum suum positum in Vmbla infrascripta scarpella ...*).⁴⁷ Pretpostavljamo da ono što se u ljetnikovcu nalazi, a u narudžbi nije navedeno (niti je naknadno ugrađeno), potječe iz prethodnog ljetnikovca. Jakov Pavlović je međutim i jedino ime klesara koje se uz ovaj ljetnikovac veže, pa nije stoga neobično da su se njemu pripisivali svi klesani dijelovi.⁴⁸

Potrebno je stoga ponovno pristupiti tom problemu, prateći tekst narudžbe, ali imajući istodobno u vidu sve klesane dijelove ljetnikovca, a na umu sva njihova moguća ishodišta. Pokušaj da se analizom stilskih obilježja odredi njihovo podrijetlo, nailazi na teškoće karakteristične za dubrovačko područje i 16. stoljeće, u kojemu se isprepliću i stilovi i utjecaji.⁴⁹ Odrediti pak ruku klesara koji ne pripada samom vrhu tog umijeća, uz vjerojatnost da toliku narudžbu za koju je tok isporuke tako kratak preuzima radionica, nije manje zahvalan zadatak. Ipak, broj, raznorodnost klesanih elemenata te njihova raznolikost u pogledu stilskih obilježja zaslužuju da se pojasne neki aspekti ovoga problema.

Sagledavajući cjelinu, osim trifore i monfora na začelju izrazitih gotičkih obilježja, svi ostali klesani dijelovi gradnje nose oznake renesansnoga stilskog razdoblja, ali jedni ranijega, a

Konzola svoda u saloči
The ceiling console in 'saloča'

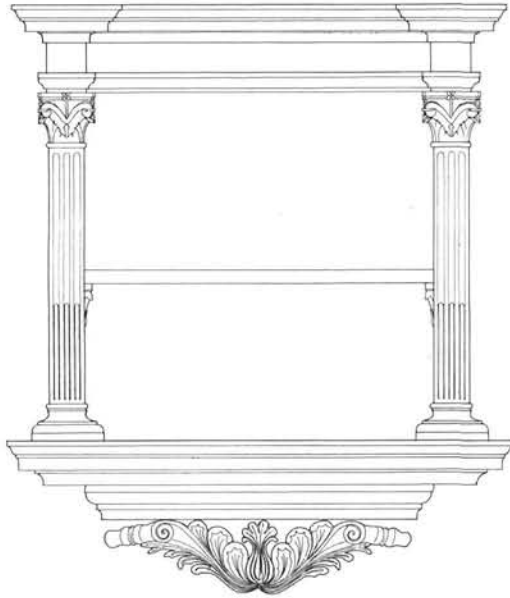

Ograda stubišta (snimka 1963)
The staircase railing

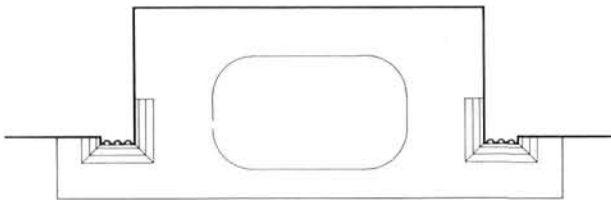
drugi kasnijega. Odnosi se to na okvire vrata na pročelju i začelju, na vrata u dvoranama prizemlja i kata, na okvire prozora, profilacije vijenaca, na kamine, zidne umivaonike i ormare, na konzole svodova. Ugovor »pokriva« tek dio navedenih elemenata: primjerice, osam od postojećih devet vrata za prostorije, četiri prozora u prizemlju od postojećih osam (ili devet uključi li se i jednak prozor na katu koji osvjetljuje stubište), samo jedan od dva umivaonika u dvoranama. U prethodnim poglavljima razmotrena su pitanja vezana uz izradu vrata i prozora u prizemlju, s obzirom na preuzete otvore s prethodnog zdanja; jednako je zaključeno i za konzole svodova. Ostaje da se razriješe nejasnoće u vezi s kamenim namještajem.

Naručeni su *uno lavatoio per sala, bello, uno lavatoio schieto per cucina*. Riječ je znači o umivaoniku (pilu) dvorane kata, a ne prizemlja,⁵⁰ i o pilu u kuhinji. Okvir bez ukrasa, ravan okvir ovoga posljednjeg nije moguće dokazati, jer je u kuhinji ostala samo niša zidnog umivaonika,⁵¹ ali nema razloga da posumnjamo u to da je baš takav postojao. Umivaonik u dvorani kata uokviren je profilacijom jakog plasticiteta, karakterističnom za drugu polovicu stoljeća, a na donjem dijelu umivaonika i konzolama njegove police pojavljuje se jednaki lisnati motiv kao na konzolama svoda saloče. Sve govori o ruci Jakova Pavlovića, koji se i na ljetnikovcu Marina Bunića u Gružu predstavlja kao klesar zrele renesanse.⁵² Utoliko više iznenađuje lakoća kojom se istomu majstoru pripisuje izrada drugog umivaonika, odnosno pila u saloči, a potom i tri kamina u prizemlju (jedan je u saloči, a dva u zapadnim bočnim prostorijama),

koji imaju sasvim drukčije oblikovane okvire. Riječ je o inače vrlo raširenom tipu okvira za zidne niše općenito, pa i kamini namještaj: kanelirani stupići (kanelira ispunjenih u donjem dijelu) s lisnatim kapitelima i nose horizontalnu profiliranu gredu. Što se datacije tiče, mnogi su takvi kamini i umivaonici sačuvani iz prvih desetljeća 16. stoljeća,⁵³ no taj se motiv susreće i ranije.⁵⁴ Pitanje je međutim koliko se dugo izrađuje i je li moguće da se pojavi tako kasno – 1575. godine. Ne odbacujući a priori mogućnost da Pavlović, vezan podjednako uz tradiciju gotičko-renesansnih, ali i ranih, pa i zrelih renesansnih oblika, jednakom vještinom izrađuje, prema želji naručioca, razne vrste profilacija i ukrasa, teško je vjerovati da se izriječkom u narudžbi ne bi spomenulo i drugo, tako lijepo pilo i kamin u saloči (a ne samo kamini za sobe). Valja međutim ozbiljno razmotriti i drugu mogućnost – da je kameni namještaj ovakvih tipičnih ranorenesansnih okvira naslijeđen s prethodnoga ljetnikovca. Odgovaralo bi naime gotičko-renesansnom ljetnikovcu s početka 16. stoljeća da uz gotičke prozore na fasadama u unutrašnjem prostoru ima kameni namještaj izrazitih renesansnih obilježja: spoj analogan onome što se nalazi kod Sorkočevićeva ljetnikovca na Lapadu (oko 1520. godine). Uspoređujući nadalje ne treba zaboraviti da kaminima na Gučetićevu ljetnikovcu nedostaju plošne piramidalne nape ukrašene možda i štuko dekoracijom kakvu ima kamin u ljetnikovcu Vice Skočibuhe (1563–1577) na Šipanu.⁵⁵ Takva pojedinost upotpunjuje sliku o jednome par excellence renesansnom ambijentu.

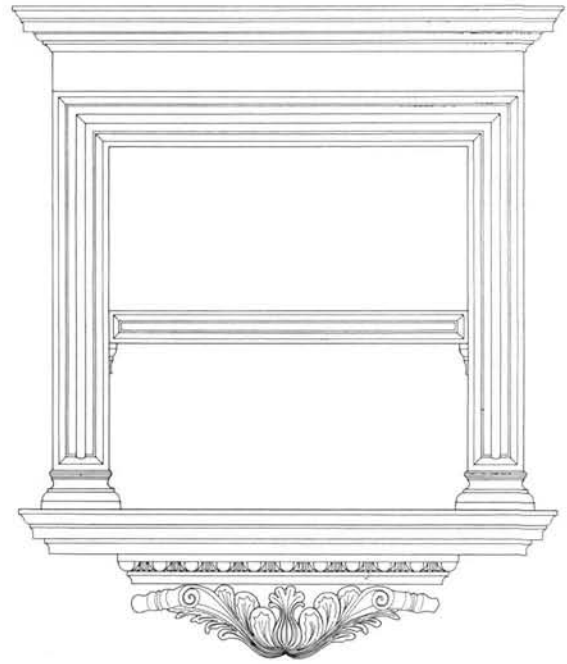

POGLED

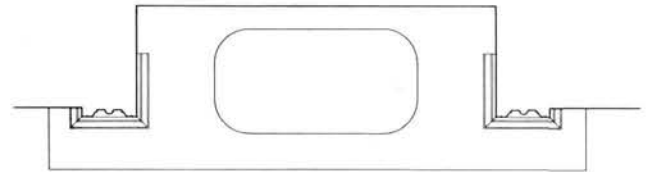

TLOCRT

Zidni umivaonik (pilo) u saloči
A built-in sink ('pilo') in 'saloča'

POGLED

TLOCRT

Zidni umivaonik (pilo) u dvorani
A built-in sink ('pilo') in the hall

VII. Obrada zidova (*aconciare a sue spese tutte le spacature*)

Pomnijim čitanjem presude o sporu što ga je Klement Gučetić imao sa svojim zidarom, proizlazi da Rusković, osim što je fasade učinio mimo dogovora, mora još učvrstiti svod izbe sa strane potoka⁵⁶ i na svoj trošak popraviti sve pukotine na dijelovima koje je gradio, i u velikoj kući i u maloj.⁵⁷ Ipak o neospornoj kvaliteti zidarskoga rada dovoljno govori jedna pojedinost, otkrivena za nedavnih ispitivanja zidnih površina. Riječ je o žbuci, o sloju izuzetno tvrde vapnene žbuke kojom je pokrivena kamena građa zidova u unutrašnjosti ljetnikovca; služila je kao podloga za gornje slojeve finije žbuke i naliča, a dok je bila još svježja, u nju je urezana vrlo pravilna romboidna mreža.⁵⁸ Tako obrađeni zidovi sačuvani su u potpunosti ili u velikim plohama u onim dijelovima ljetnikovca koji nisu nakon potresa 1667. popravljani ili su ostali zaštićeni i nakon urušavanja krova: to znači u svim bočnim prostorijama prizemlja, gdje ona pokriva i svodove te u svim sondama koje su otvorene da bi se utvrdio izvorni format naknadno smanjenih ili zazidanih prozorskih otvora na katu. Upravo s obzirom na mjesta gdje se pojavljuje, taj je sloj žbuke bilo moguće datirati u vri-

jeme renesansne obnove ljetnikovca, tj. između 1575. i 1578. godine. Premda ta žbuka nije rađena da bude vidljiva, njezina čvrstoća, ujednačenost na svim dijelovima, a osobito pravilnost romboidnog rastera, jasno govore o visokoj zanatskoj razini izvedbe.

Na ovo razmatranje u pohvalu žbuci nadovezuje se tema oprema prostorija u jednom posve specifičnom aspektu. Naime u nekim prostorijama (u jugozapadnoj bočnoj sobi prizemlja, u svim bočnim sobama kata) i u stubištu vidljivi su upravo na tom sloju žbuke tragovi linija koje su uglavnom sve zacrtane crvenom bojom, sinopijom, a izvedene su »udarcem konopa«.⁵⁹ Te se oznake javljaju kao jedna ili dvije pa i tri usporedne horizontalne crte na raznim visinama⁶⁰ ili pak kao vertikalne, jedna ili dvije.⁶¹ Možda će se netom otkrivene crte po skidanju svih gornjih slojeva povezati u neki cjelovitiji geometrijski crtež, no zasad zaključujemo da su to oznake za postav pregradnih stijena, rukohvata, ograda i zidnih oplata. Naime u jugozapadnoj prostoriji prizemlja i jugoistočnoj kata, poviše gornje odnosno najgornje horizontalne linije, javlja se niz krugova zacrtanih istom bojom, na mjestu kojih je ili tik do kojih je (u najbližoj fugi) učinjena rupa. Ostaci olova u tim otvorima

Zbuka s romboidnim rasterom
Wall painted in rhomboid pattern

upućuju da se na toj visini o klinove u približno jednakim razmacima nešto vješalo o zid.

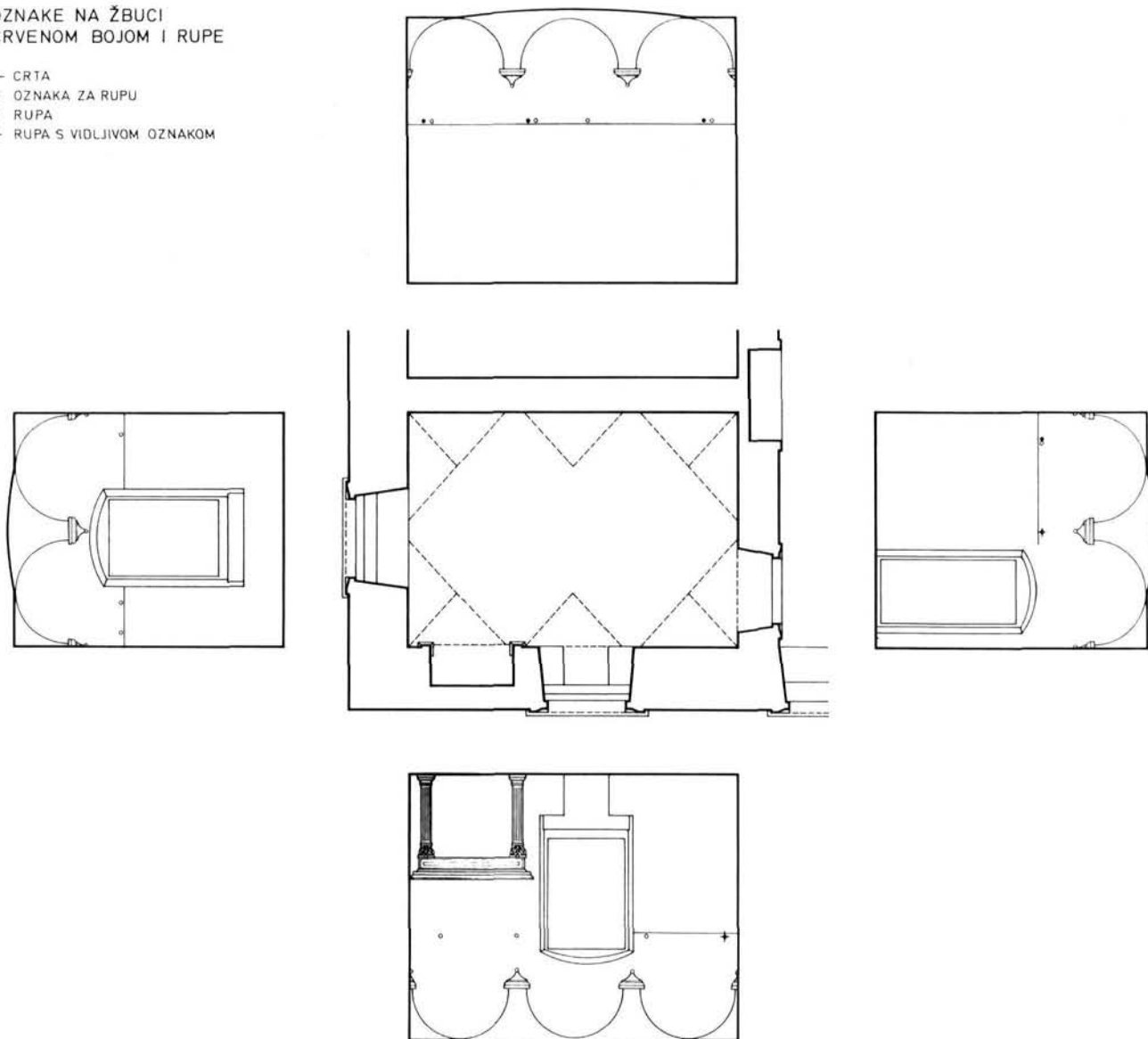
U pokušaju da se objasni svrha ovih oznaka, od najveće su pomoći bile dvije objavljene studije Verene Han, a odnose se na način ukrašavanja renesansnih prostora. Nalazeći u mnogim arhivskim dokumentima termin *armatura*, ona zaključuje da je riječ o drvenoj konstrukciji koja se u stambenim prostorijama nalazila duž zidova; bila je to zidna oplata ili profilirana greda na koju su se stavljali ili vješali predmeti (tanjuri, ogledala, ukrasne marame, svilene ili oslikane, ručnici), pa se u vezi s tim spominju i klinovi – *pironi (peroli) de armatura*.⁶² Armatura se u Dubrovniku javlja već u prvoj polovici 14. stoljeća: Cvito Fisković donosi podatak o izradi armature za kuću Petra Bucignole iz 1340. godine. Izrađuje ju drvodjelac.⁶³ Jorjo Tadić nalazi pak da se ukrašavanje armatura naručuje u slikara. Kao ukrasi navode se ruže, pozlaćeno lišće, katkad su to bili i obiteljski grbovi.⁶⁴ Iz ugovora proizlazi da se armatura izrađuje na komade, da je mogla biti pokretna (*armatura levateza*), a spominje se sve do sredine 16. stoljeća. Premda se u dokumentima ne precizira smještaj armature na samim zidovima, Verena Han pretpostavlja da nije uvijek bila postavljena pod sam strop. Već nešto niže, na dvije trećine visine zida, kao

završni istureni, osobito ukrašen dio njegove drvene oplatae ili je pak o profiliranu gredu, učvršćenu na određenu visinu zida, vješana tkanina ili koža. Takve zidne zavjese – *spaliere, felse, verdure* – spominju se tijekom cijeloga 16. stoljeća.⁶⁵ U drugoj polovici 16. stoljeća učestalija je međutim pojava kožnih zidnih zavjesa, ali i tada samo u imućnijih vlasnika.⁶⁶ Komadima kože ukrašavale su se stijene dvorana, saloča i soba; sezale su od poda do stropa ili su bile postavljene niže da bi se o njih naslonile klupe. Kože su bile pozlaćene, oslikane ili obrađene drugim tehnikama (punciranjem, npr.), a neke i reljefno izvedene.⁶⁷

Povezujući i ovom prilikom podatke što ih nude arhivski izvori s novim nalazima na Gučetićevu ljetnikovcu, zaključit ćemo da je ovdje riječ o oznakama za postav armature. To se odnosi na one oznake kojima su se osim visine određivala i mjesta za klinove što će armaturu nositi. U prostorijama gdje to nije slučaj, vodoravnim i vertikalnim crtama željelo se nesumnjivo u prirodnoj veličini predstaviti širine i visine nekih elemenata koji su mogli biti ne samo ukrasni već i uporabni, npr. polica za knjige.⁶⁸ Svakako, te su linije dokaz da se uređenju prostora pristupalo s velikom pažnjom, ne prepuštajući slučajnosti mjere i odnose, ni u cjelini ni u pojedinostima.⁶⁹

OZNAKE NA ŽBUCI
CRVENOM BOJOM I RUPE

- CRTA
- OZNAKA ZA RUPU
- RUPA
- ✦ RUPA S VIDLJIVOM OZNAKOM

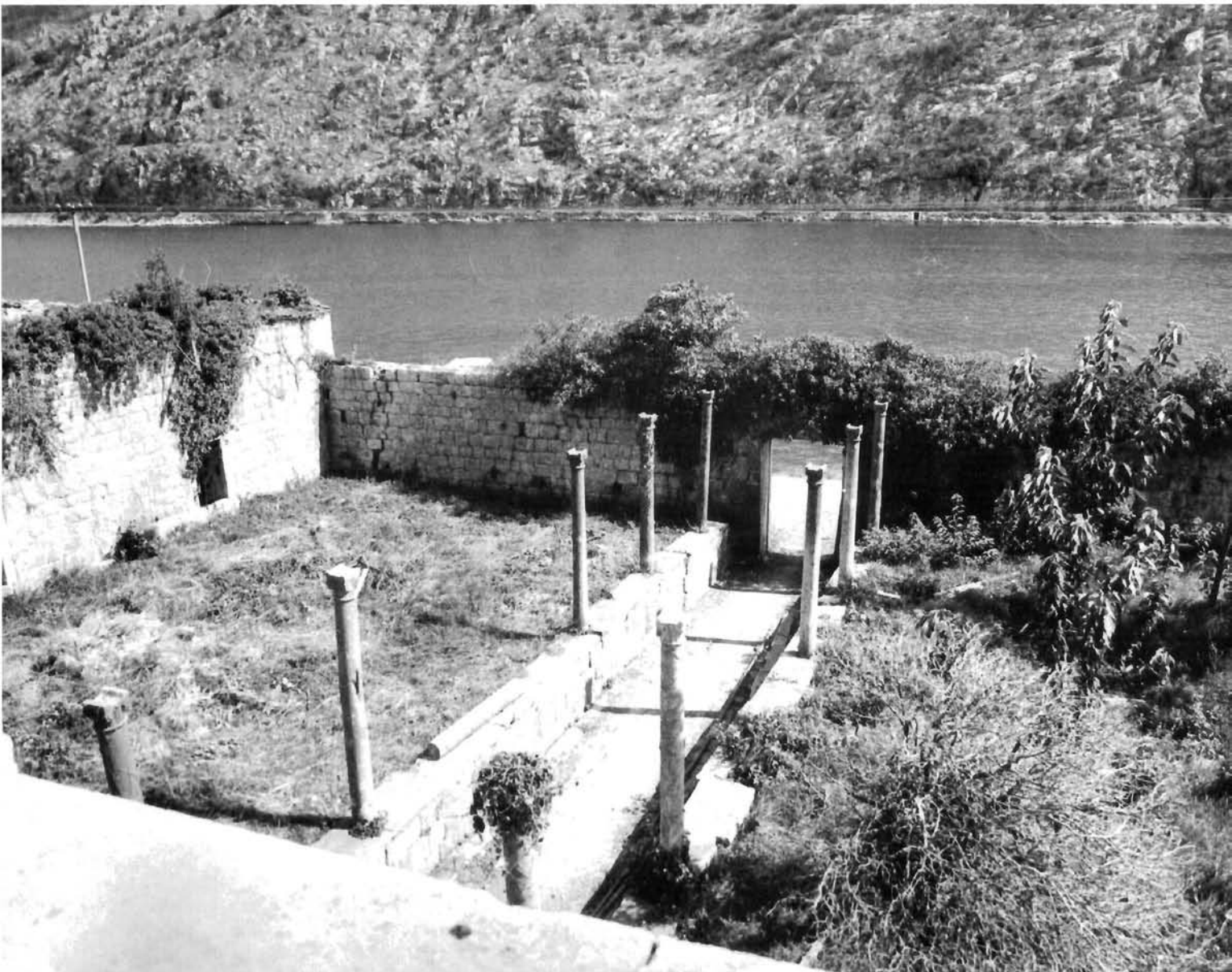
Jugozapadna prostorija prizemlja, razvijene stijene
Southwest room on the ground floor, rock wall

VIII. Vrt (*columnas centum quinquaginta*)

Pretpostavku da je otprilike na istome mjestu bio uređen vrt (vlasništvo crkve sv. Vlaha ili obitelji Klasčić) potvrđuje formulacija iz ugovora što ga 1580. godine Gučetić sklapa sa zidarima iz Rijeke Dubrovačke Lukom Nikolinim i Pakojem Ostojićem, koji će mu u njegovu vrtu učiniti zid poviše staroga zida (: *in suo uiridario in Vmbra murum supra murum uetus*). Proizlazi nadalje da je i stari zid bio od klesanaca, jer novi zid treba da bude *de bonis, pulcris et smaratis petris, prout sunt petrae muri ueteris* ...⁷⁰

Bio je to vjerojatno lijepo uređen vrt, kakav doliči prethodnom velikom, reprezentativnom gotičko-renesansnom ljetnikovcu. Njegovo preuređenje sedamdesetih godina 16. stoljeća ne znači dakle niti promjenu veličine niti osnovnog oblika. Promijenjen je međutim zacijelo raspored njegovih površina – ono što opravdano nazivamo arhitektonskom koncepcijom.

Vrt koji okružuje novi, Gučetićev ljetnikovac nosi kao i sama zgrada obilježja zreloga renesansnog stilskog razdoblja. Oglada se to prije svega u povezanosti svih njegovih dijelova. Dok raniji ljetnikovci (oni s početka 16. stoljeća ili oni iz sredine 16. stoljeća, koji njeguju tradicionalne oblike) imaju najčešće više ili manje strogo odijeljene pojedine vrtne prostore (prednji, stražnji ili bočni),⁷¹ ovdje vrt okružuje zgradu ljetnikovca s tri njegove strane. Jedinstvu vrtne prostora osobito pridonosi podjela na pravokutne niskim zidovima omeđene vrtne likove, odnosno na razmjerno velikoj površini (cca 4.000 m²) sprovedena je pravilna ortogonalna mreža staza – šetnica. Zapravo, osnovni pravci šetnica – središnje (u smjeru sjever-jug), koja prolazi kroz saloću, i dviju usporednih (u smjeru istok-zapad), koje su ispred pročelja i iza začelja – određuju raspodjelu cjelokupne površine vrta, odnosno veličinu i oblike vrtne likova. Šetnice su bile natkrite pergolama. Njihova drvena konstrukcija počivala je na kamenim stupovima ili se upirala o fasade (ili ogradni zid) u koje su bili uzidani kvadri s okruglim otvorom.

Vrt
Garden

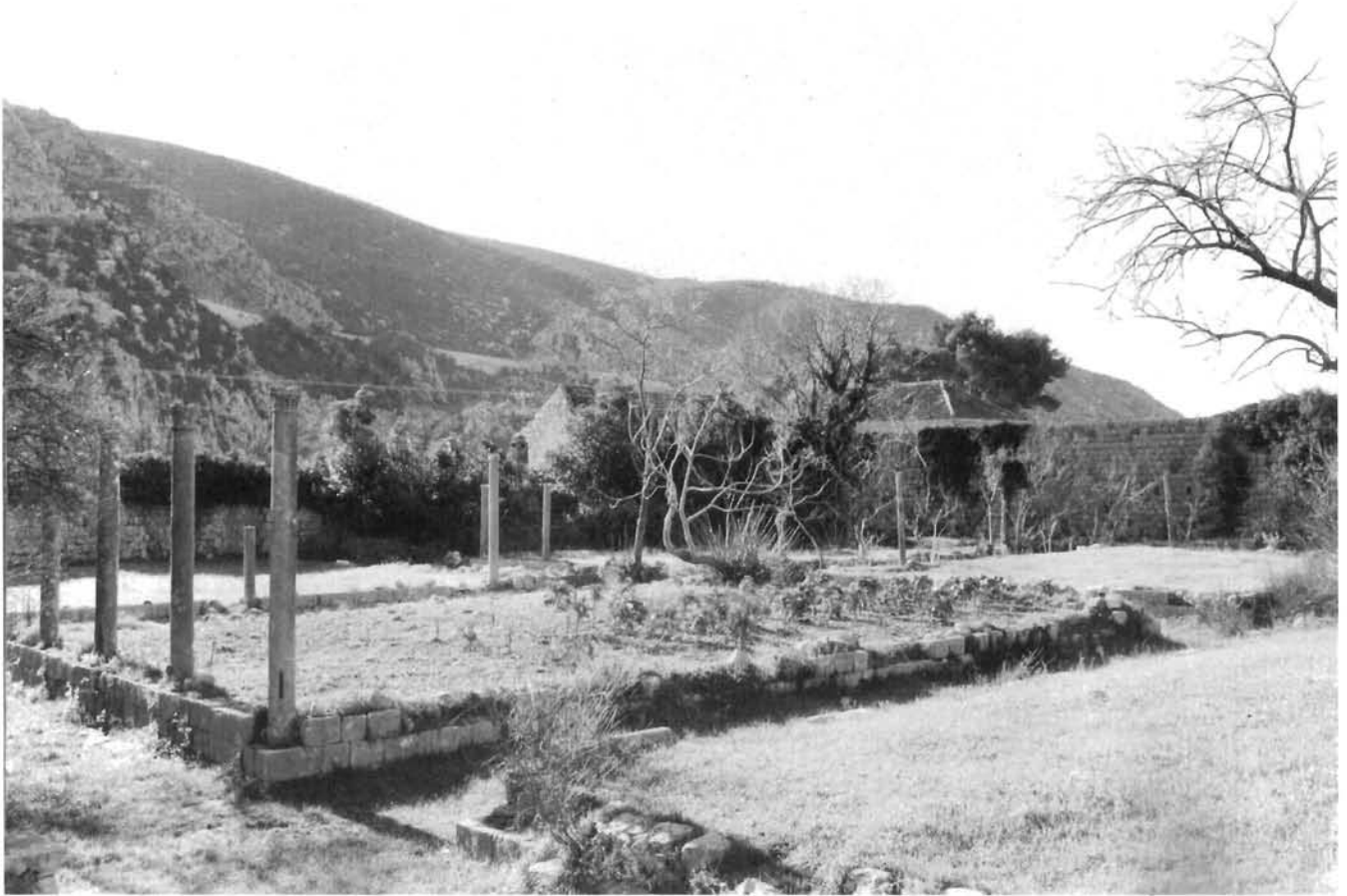
Prije istražnih radova u vrtu nije bila definirana njegova sjeverna granica. Činilo se da visoki zemljani nasip, prekriven gustim raslinjem, skriva samo sjeverni ogradni zid. Uklanjanjem nasipa otkriveni su međutim rubovi pravokutnih vrtnih likova, potom staza iste širine kao i ostale, a između nje i usporednoga sjevernog ogradnog zida »arla« široka otprilike 3 m, na čijem je i i istočnom i zapadnom kraju po jedan puć. Sjeverni zid, otisak kojega je vidljiv na spoju s istočnim zidom, dijelom je još zatrpan.⁷² Po otkopanim fragmentima čini se da je u temelju bio graden od velikih nepravilnih blokova, dok mu je vrtu okrenuto lice bilo obloženo kvadrom. Na taj način postignuta je zacijelo veća čvrstoća zida, ali ipak nedovoljna da izdrži pritisak terena iza ljetnikovca koji je klizište.

Od samog početka gradnje Klement Gučetić misli i na urednje svojega vrta: prvim ugovorom što ga sklapa s klesarom Pavlovićem naručuje kvadre s otvorom za prihvat pergole, njih devedeset (*: busi per pergolata 90*).⁷³ Godine 1576. naručio je u

njeja i stupove. Premda se Pavlović obvezuje da će dopremiti *ex Curzola ad possessionem suam positam in Ombla columnas centum quinquaginta*, priznaje dvije godine kasnije da je dotad dopremio samo četrdeset tri stupa. Pošto je obećao da će još dvadeset dopremiti u svibnju 1579, a trideset u ožujku 1580. godine, Gučetić ga oslobada isporuke preostalih stupova.⁷⁴

Posljednji ugovor s Pavlovićem o isporuci kamenih dijelova za vrt, ujedno i posljednji ugovor o gradnji ljetnikovca općenito, datiran je godinom 1582. ... *io Jacobo Paulouich scarpelino de Corzola prometo dare et protare in Vmbla al Magnifico Clemente de Goze, cioe al giardino del detto et prima: lista braza cento et otto di scarpello et collone venti de braza sei et mezo de scarpello, in termine giornalmente in uno anno ...*⁷⁵

Od tolikih stupova danas su na mjestu tek 24 cijela i 3 slomljena te nekoliko pleglih, ali po njima i njihovim praznim ležištima proizlazi da je u vrtu, kada je bio dokraja ureden, trebalo biti oko dvije stotine stupova.

Vrt
Garden

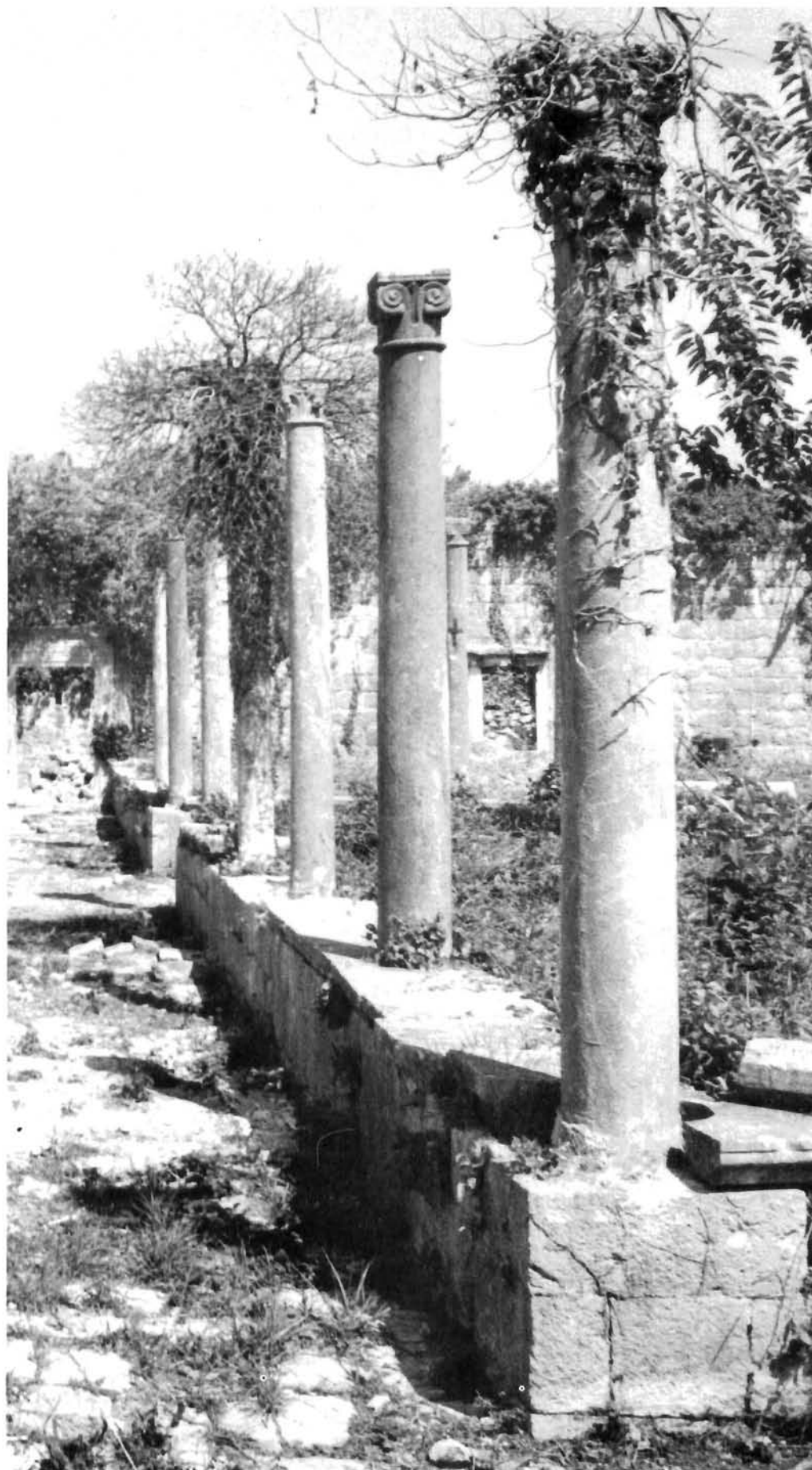
XI. Zaključak

Pojedine prethodno prikazane teme, na osnovi preostalih tragova ili zapisa u dokumentima, nastoje upotpuniti sliku ovoga građevinskog sklopa, no one prije svega, ovako prikazane, predstavljaju pokušaj rekonstrukcije jednoga cjelovitog renesansnog ambijenta. Riječ »ambijent« u ovom slučaju ne podrazumijeva samo fizički prostor omeđen zidovima, neku sobu ili prostoriju, bez obzira na kvalitetu njezina oblikovanja, već prostor koji je strukturiran, prostor kojemu proporcije, svjetlost i raspored nepokretnoga (a nekoć i pokretnoga) namještaja daju određeno estetsko obilježje, koje je nesumnjivo rezultat svjesnog odabira. I istraživanja koja su provedena i ovaj prikaz trebali bi ispuniti prazninu u poznavanju tih problema, osobito na dubrovačkom području. Kako je riječ o ljetnikovcu, pojam »ambijent« odnosi se podjednako i na unutrašnji i na vanjski prostor, na vrt. A kod ovoga se ljetnikovca težnja prema višoj razini oblikovanja posebno očituje u tijesnoj isprepletenosti i uskoj međuzavisnosti unutrašnjega i vanjskoga prostora.

Ambijent je, prema tome, određen mjestom i vremenom nastanka, ali je istodobno i rezultat neponovljive sprege individualnoga i kreativnog čina i kolektivnog ukusa; konačno, on je dokaz i njihovih mijena. U tom smislu Gučetićev bi ljetnikovac mogao poslužiti kao primjer kako se (ne) ostvaruje zamisao ili koncepcija jednoga naručitelja i koliki je pritom utjecaj sredine, odnosno onoga što se u određenom vremenu u nekoj sredini smatra suvremenim stilskim obilježjem, tj. stilotvornim. U slučaju ovoga ljetnikovca riječ je o neobičnom susretu

gotičkih i renesansnih elemenata, ali ne na koherentan način mješovitoga gotičko-renesansnog stila, koji je karakterističan za dubrovačko područje potkraj 15. i na početku 16. stoljeća. Naime kao primjeri ove stilske »simbioze« navode se građevine nastale u jednom dahu, s očiglednim i svjesnim nastojanjem da se gotički i renesansni oblici povežu u skladno organizirane prostore ili fasade, dok se kod Gučetićeva ljetnikovca manifestiraju drukčije okolnosti nastanka pa i drukčiji rezultati. To su okolnosti koje dovode do supostojanja gotičkog začelja i renesansnog pročelja, i o njima je bilo govora u prethodnim poglavljima. Pokušat ćemo odrediti kakav je iz toga proistekao rezultat. Strogo ocjenjujući on predstavlja neuspjeh sasvim koherentne nove koncepcije. Na ovom ljetnikovcu »gotičko« nije jedna od usklađenih komponenti mješovitog stila; lakše možemo govoriti o srazu negoli o spoju, a »tolerancija« jedne sredine za takva rješenja svjedoči o njezinoj neosjetljivosti za čistoću određenog stilskoga govora. Ni gotički ni renesansni stil ne poznaju »mehaničkih« kombinacija – barem ne u drugoj polovici 16. stoljeća.

Naravno, nije slučajno da je upravo na pročelju renesansa, a na začelju gotika. Prema tada važećim vrijednosnim kriterijima, gotička se fasada smatra neskladnom, a tražene proporcije mogle su odlikovati samo renesansnu fasadu. Utoliko donekle iznenađuje što izvodačeva »greška« nije ispravljena. Možda je, na kraju, ipak umjesno podsjetiti na jedan Serliov savjet dobrom arhitektu koji se prihvaća obnove starih kuća. U didaktičko-ironičnom tonu to je anegdota o bogatom škrcu koji – da ne bi potrošio mnogo, a staru gotičku kuću ipak učinio lijepom i dopadljivom – mijenja tek njezino pročelje.⁷⁶

Stupovi za odrinu
Columns for the «pergola»

Bilješke

- 1
Frano KESTERČANEK, *Nekoliko arhivskih podataka o gradnji dubrovačkih ljetnikovaca XVI stoljeća*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 18, Split, 1970.
- 2
Godine 1987. Skupština općine Dubrovnik otkupila je ovaj ljetnikovac, a Zavod za obnovu Dubrovnika naručio je izradu elaborata u kojem se na osnovi rezultata istraživanja predlažu konzervatorske smjernice za njegovu obnovu. Istraživanja i izradu elaborata preuzeli su Institut za povijesne znanosti (dr. Nada Grujić, mr. Davorin Stepinac) i Zavod za restauriranje umjetnina u Zagrebu (mr. Egidio Budicin, Zlatko Bielen, Tito Dorčić, Josip Turk). Fotografije su izradili Mario Braun i Krešimir Tadić.
- 3
Ispise dokumenata i zahvalnost za pomoć u radu dugujem profesoru Zdravku Šundrici.
- 4
Na ljetnikovce se rijetko nailazi u oporukama. U ugovorima se kriju za naziva *domus* ili *casa*, a njihove su lokacije odveć općenite (npr. *Gravosium*, *Ombia* itd.).
- 5
Poput svih ljetnikovaca izgrađenih na sjevernoj obali Rijeke Dubrovačke, i ovaj se nekada nalazio uz samu vodu. Ta je veza prekinuta 1905. godine, kada je izgrađena cesta koja je sve, osim obližnjeg Zamanjina ljetnikovca, odvojila od Rijeke. Izgradnjom Jadranske turističke ceste 1963. godine odsječen je i od svoga prirodnog zaleda, a uništenje ambijenta dosiže vrhunac izgradnjom novog naselja Mokošice. »Neboderi« se uzdižu iznad ovoga ladanjskog sklopa u nedopustivoj vizualnoj i akustičkoj blizini.
- 6
Degradacija ovoga ladanjskog sklopa traje već duže vrijeme: već zapuštenom ljetnikovcu urušio se 1948. krov, a s njime je pao i strop dvorane prvog kata te svod dvorane prizemlja; orsan, koji je bio preuređen u mlinicu, ostao je davno bez svoda, a potom i bez krova.
- 7
Vrt je odavno zapušten; nema ni traga raslinju koje bi ukazivalo na neko, pa makar i kasnije, hortikulturno uređenje. Sjeverni dio vrta najviše je stradao: ogradni se zid srušio, vjerojatno već za potresa 1667. godine, a potom se čitavom dužinom taj dio vrta prepustio klizanju tla, raslinju a konačno je zatrpan materijalom odbačenim s trase magistrale. U vrtu je sačuvan tek manji broj stupova koji su nosili odrine, a s većeg dijela staza razneseno je kameno popločenje; sačuvano je samo u neposrednoj blizini zgrade ljetnikovca.
- 8
Klement Gučetić morao je plaćati prokuratorima te crkve godišnju naknadu *pro afflictibus giardini*, o čemu govori jedan dokument iz 1584. godine kojega donosi Kesterčanek (*nav. dj.*, str. 86).
- 9
Frano KESTERČANEK, *nav. dj.*, str. 87.
- 10
Tomko (Tomo) Rusković, zajedno s bratom Marinom i drugim zidarima, gradi 1554. godine Tomi Stjepoviću Skočibuhi kuću s vrtom u Trstenici (Orebićima). Godine 1563. Tomko Rusković i Stijepo Đivaljević ugovaraju gradnju dviju kuća (jednokatnice i prizemnice) za Vicu Skočibuhi u Suđurđu. Riječ je o velikom ljetnikovcu kojega je Vice podigao uz stariju očevu kuću. Godine 1577. javlja se Tomko Rusković uz imena drugih zidara kao graditelj Vicine kule uz ljetnikovac u Suđurđu (Frano KESTERČANEK, *Renasansni dvorci obitelji Stjepovića-Skočibuhe na Šipanu*, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, VIII-IX, Dubrovnik, 1960/61, str. 140, 149, 150).
- 11
Jakov Pavlović javlja se u vezi s gradnjama kuća Mihe Pracata (1578), Scipiona M. Bunića, Tome P. Sorkočevića i Andrije M. Rastića u Dubrovniku te ljetnikovca Marina L. Bunića u Gružu (Frano KESTERČANEK, *nav. dj.* u bilj. 1, str. 89, bilj. 87).
- 12
Vlada je cijenila njegove sposobnosti, pa je to veće uznemirenje izazvala afera o kojoj prvi piše Jorjo TADIĆ (*Dubrovački portreti*, Beograd, 1948, str. 117). Godine 1564. Gučetić je naime napisao oporuku u kojoj nasljednicima naređuje da vrte Republici 870 dukata što ih je za putovanja u strane zemlje kao njezin poslanik zadržao od državnog novca; usput je spomenuo imena još neke vlastele koja je na isti način potkradala Republiku.
- 13
Do promjena je došlo samo na katu; čini se da svod nad saločom zbog velikog raspona i razmjerno niska tjemena nije izdržao potres 1667. godine. U nemogućnosti da ga se obnovi, preko njega su bile položene drvene grede i na njih položen nov pod, jednako popločan »tavelama«; u sjeveroistočnoj prostoriji kata ugrađena je čitava etaža i adaptirana za kuhinju.
- 14
Ljetnikovac je ostao u vlasništvu obitelji Gučetića. Među njima bio je u 17. stoljeću Vladislav Luke Gučetića, koji je napisao *De casibus domus atque familiae suae*. U 18. stoljeću ljetnikovac je prešao u vlasništvo Sorkočevića, kojih se grb, izveden u štuku, nalazi poviše začelnog portala u saloči. Nikola Sorkočević navodi se kao raniji vlasnik u popisu uz austrijsku katastarsku kartu iz 1837 (1876) godine. U 19. stoljeću ljetnikovac pripada ponovno Gučetićima. Posljednji vlasnik, član te obitelji, bio je Vladislav Marija Gučetić, koji se bavio ekonomijom i književnošću.
- 15
Diversa notariae, 120, 3.
- 16
Dodatak (datiran s 9. oktobrom 1577. godine) ugovoru s Ruskovićem (*Div. not.*, 120, 1–1^v).
- 17
Div. not., 121, 30^v.
- 18
Div. not., 121, 69–70.
- 19
Kesterčanek drži (ne navodeći sve relevantne dokumente) da je »Gučetić prigodom gradnje zadržao stare vrtne zidove, temelje zgrade, terasu s paviljonom koji su podržavali gotički stupovi ...« (*nav. dj.* u bilj. 1, str. 88). Zaključak o paviljonu čini se posve proizvoljnim, a argumentiran je nalazima gotičkih stupova u kući i vrtu. Međutim nijedan od pronađenih ulomaka ne može se dovesti u vezu s uobičajenim oblicima stupova, baza i kapitela poznatih nam paviljona. Svi ulomci koji su pronađeni ostaci su ili sazidanih monfora ili su pripadali vrtnoj arhitekturi.
- 20
Temeljna stopa širine 70 cm u orsanu, uz zapadni zid, iste je širine i strukture kao i vanjski nosivi južni zid zgrade ljetnikovca. Osim istodobnosti gradnje, takav način temeljenja pokazuje da se itekako vodilo računa o vrsti tla na kojoj se gradi i o blizini Rijeke, koja je nestalnim vodostajem ugrožavala izgradnju na svojim obalama.
- 21
Ako se s vanjske strane zida ponavlja ista širina temeljne stope (65–70 cm), uz širinu zida od cca 100 cm ovaj zid u zoni temelja dosiže širinu od cca 240 cm. Temeljna stopa ovoga zida je na – 73 cm ispod današnjeg poda, na – 43 cm je vapnena podloga starijeg poda, a žbuka na vanjskome nosivom zidu pokazuje da je popločenje tog poda bilo na – 33 cm. Temeljna stopa pregradnog zida je na – 8 cm ispod današnjeg poda, a dubina temelja je – 60 cm.
- 22
Div. not., 120, 1–1^v.
Ugovor je izvršen i prekrizen; o tome govore marginalne bilješke pokraj i ispod teksta, iz godine 1576.
- 23
Jednaka profilacija okvira i vijenaca na svim vratima (i onima što se navode u ugovoru i ovim, netom spomenutim, »petim« vratima prizemlja, pa i na vratima što vode na terasu te u prostoriju između cisterne i orsana) ne dopuštaju razgraničenje pojedinih faza. Takva plitka profilacija ponavlja se i duže od cijeloga jednog stoljeća.

24

Prava mogućnost upotrebe takvih stupova nalazi se, primjerice, u ljetnikovcu Rastić u Rožatu; druga u ljetnikovcu Stay na Batahovini, u ljetnikovcu koji je po mnogim obilježjima blizak Gučetiću. Uspoređujući ih u ovom detalju, moguće je pretpostaviti da se od lučnog otvora odustalo kako bi se ostvarila potpuna simetričnost prostora saloče jednakim otvorima na obje bočne stijene.

25

... *quattro fenestre nel terreno di bracia 3 1/2 l'una late e sei frigi che mancano per le sei fenestre ... (Div. not., 120, 1-1^v).*

26

... *quatuor fenestras quadras more romano factas ... (Div. not., 67,44)* iz godine 1486. Takvi se prozori nalaze npr. na Ranjininoj palači na Pustijerni, koja je izgrađena na samom kraju 15. stoljeća, na Getaldićevu ljetnikovcu u Sudurđu iz 1516. godine, itd.

27

Slova su izvedena crvenom bojom (sinopia) i širokim potezom kista, a brojevi tankim kistom, crvenom ili crnom bojom. Slovo *f* (vel. cca 30 x 12 cm) pronađeno je na stranicama niša svih prozora u prizemlju, osim kod prozora u sjevernom zidu sjeveroistočne prostorije. Redovito je na desnoj strani prozorske niše, osim kod prozora saloče koji je s desne strane ulaza. Uz slovo *f* u prozorskoj niši jugoistočne prostorije i sjeverozapadne (u zapadnom zidu) nalaze se rimski brojevi VI odnosno IV.

28

Dimenzije Gučetićeve ljetnikovca (22,45 x 9,9 m) podudaraju se s dimenzijama drugih velikih ljetnikovaca s početka 16. stoljeća: Sorkočevićeva u Lapadu, npr. (25,5 x 10,5 m) ili Getaldićeva u Sudurđu (20,4 x 7,6 m).

29

Kod svih sačuvanih primjera ladanjske arhitekture od kraja 15. do sredine 16. stoljeća stepenice su redovito unutar središnjih prostorija. U prizemlju ih od prostora saloče dijeli drvena pregrada ili tanji zid, a u dvorani kata ograđene su kamenom balustradom.

30

Div. not., 120, 1-1^v.

31

Div. not., 121, 69-70.

32

... *pedate 18 per li uolti ... (Div. not., 120, 1-1^v).*

33

Za razliku od Stayeva ljetnikovca u Rijeci Dubrovačkoj (Batahovina), gdje takav svod još uvijek postoji, čini se da svod Gučetićeve ljetnikovca nije izdržao potres 1667. godine. U 18. stoljeću je preko oštećenog svoda položen grednik i na njega »tavele«.

34

Div. not., 121, 69-70.

35

Div. not., 120, 1-1^v.

36

Ovakav način osvjetljenja velikih dvorana pojavljuje se već od sredine 15. stoljeća (u palači Venezia u Rimu, u palači Montefeltra u Urbinu, u palači Gonzaga u Mantovi). U prvoj polovici 16. stoljeća u Rimu nastaju i dvije, možda najljepše, takve dvorane: u palači Farnese (A. da Sangallo – Michelangelo) i u palači Massimo alle Colonne (Peruzzi).

37

Na zapadnoj su strani etaže bile odijeljene stropom; grednik je bio položen na konzole; na zidovima iznad konzola nema tragova žbuke, pa zaključujemo da taj prostor nije služio za stanovanje. Dok se s ove strane mali prozor u pročelnom zidu otvara, na nasuprotnoj strani, istočnoj, takav je prozor lažan (struktura zida ne pokazuje eventualnu naknadnu ispunu). Izvornu visinu prednje prostorije (jednaku visini dvorane) označuje jednak profilirani kameni vijenac uzidan ispod samog negdašnjeg stropa. Sjeveroistočna (stražnja) prostorija mijenjala je u više navrata visinu; tragovi izvornog stropa poništeni su kasnijim pregradnjama.

38

O problemima oblika i visina prostorija te njihova svodenja, o složenim odnosima superpozicije prostorija piše i Palladio (*Quattro Libri dell' Architettura*, Venezia, 1570, I, cap. XXIII). Između ostalog kaže da se arhitekt treba služiti svakom od navedenih visina i da će »dobro učiniti ako više soba različite visine bude imalo svodove jednako visoke, a ne da ti svodovi budu proporcionalni u odnosu na njih«. Zaključuje zatim da »ima i drugih visina svodova koji ne podliježu pravilima; njima se arhitekt može koristiti prema svom nahodjenju i prema potrebi«. Takav relativno otvoren sistem ima posljedicu da prostorije između dva poda nisu nužno jednake visine i da se iz istog tlocrta mogu izvesti vrlo različiti ambijenti. Zato vjerojatno i Palladievi projekti redovito imaju prikaz tlocrta i pročelja, a tek iznimno i presjek.

39

Div. not., 121, 30^v.

40

Div. not., 121, 69-70.

41

... *Sentiamo il detto Tomco che debba defalcare del sudetto pagamento ducati uenti, grossi sedici, quali li si abateno, cioè ducati undeci, grossi 20 per le faciate non fatte secondo l'accordo, ducati sei, grossi 16 per tanto scarpelo, ducati dui per le pietre et per la sauerna ... (ib.).*

42

Trifora je zacijelo bila oštećena u nekom od potresa: središnji stupići nemaju uobičajen oblik (profilirane baze i glavice ukrašene bujnim, kovrčavim lišćem). Zamijenjeni su s dva stupa kakvi redovito nose drvenu konstrukciju odrine; jednakih ima i u vrtu ovog ljetnikovca.

43

Neznatne su razlike u dimenzijama i obradi pojedinih dijelova gotičkih prozora kakvi se nalaze na mnogim dubrovačkim kućama, palačama i ljetnikovcima, pa i ovome. Uočljiva je blizina ovih otvora s onima na Gradić-Bunićevu ljetnikovcu u Gružu (sredina 16. stoljeća), na Bunić-Kabužićevu na Batahovini (prva polovica 16. stoljeća), ali i znatno ranijom Ranjininom palačom u Dubrovniku (kraj 15. stoljeća). Nekima nedostaje profilirana baza doprozornika, neki imaju naglašeniji vertikalitet, neki više ili manje stilizirano lišće na kapitelima. U svakom slučaju, monofor i originalni dijelovi trifore Gučetićeve ljetnikovca djelo u vrsnoga klesara.

44

Reše uz doprozornike pokazuju da su prozori suženi sa svake strane za širinu jednog kvadra. Struktura zida različita je i uz zabate ovih prozora upućujući na prvobitnu visinu pravokutnih okvira gotičkih monofora. Sonda izvedena u prozorskoj niši sjeverozapadnog prozora pokazuje da je kosa strana niše zaravnata i smanjena na širinu koja odgovara sadašnjem prozoru; žbuka ranije kosine pokazuje isti sastav kakav se javlja i na parapetima prozora u zidu pročelja u najdonjem sloju, a romboidni urezi u žbuci jednaki su kao u nišama svih prozora na začelju.

45

Po širini ovaj je otvor jednak gotičkim monoforama na začelju i onima koje su prethodile prozorima na nasuprotnoj bočnoj fasadi. Visinu mu je nemoguće utvrditi jer je gornji rub poništen zapunom iz istog vremena kada je prezidan i veći, gornji dio ove fasade. Monforu na ovome mjestu potvrđuju sonde izvedene s unutrašnje strane: žbuka u donjem dijelu prozorske niše i po sastavu i po romboidnim urezima istovjetna je žbuci nađenoj u nišama prozora na pročelju. Ostaje otvoreni pitanje da li je ovaj prozor zazidan prilikom pregradnje 1575-1581. godine ili znatno kasnije (možda nakon potresa 1667), kada je stradao i gornji dio fasade. Posljednjom pretpostavci u prilog ide određen broj ulomaka kapitela monfore, koji su nađeni u nasipu sjevernog dijela vrata.

46

U više navrata parapeti su mijenjali oblik. Istraženi su svi slojevi žbuke i grada, odnosno materijal kojim su prozorske niše zapunjene. Ukratko, najranije su prozorske niše (riječ je samo o lijevoj i desnoj, a ne i srednjoj) bile pomaknute ustranu sve do linije pregradnoga unutrašnjeg zida koji dvoranu dijeli od bočnih prostorija. Zatim su preoblikovane onako kako se navodi u tekstu. U tom trenutku njihova širina i mjesto odgovaraju širini sadašnjih prozorskih okvira, a visina stepeni-

ce parapeta dosiže otprilike do polovice njegove visine. U baroknom razdoblju snižene su stepenice oba parapeta do nivelete novoga poda, a gornji dio biva zapunjen tanjim kamenim gredama i raznim materijalom (opekom i lomljenjem) te zaobljen. Zbog obline gornjeg ruba otučeni su gotovo na cijelju dužini grede vijenca profili, pa se samo po ostacima može rekonstruirati izvorni izgled ove jedinstvene grede vijenca-klupice.

47

Div. not., 120, 1–1^v.

48

Uz dijelove koji su u ugovoru navedeni Kesterčanek mu pripisuje i kamentu balustradu koja se nekad nalazila na vrhu stubišta (*nav. dj.* u bilj. 1, str. 89). Ne ulazeći u analizu stilskih obilježja ograde, smatram da je riječ o fragmentu veće cjeline koja pripada prethodnoj fazi ljetnikovca (bit će to tek dio kamene ograde s balustrima, koja je po običaju dijelila otvor stubišta od prostora dvorane). Ograda je na svom mjestu bila još prije desetak godina.

49

Premda su pod utjecajem djelovanja mnogih inozemnih majstora uslijedili u drugoj polovici 15. stoljeća prodor i širenje mnogih renesansnih oblika, na samom početku 16. stoljeća ponovno oživljava gotički dekorativni repertoar. U stambenoj arhitekturi i u gradu i izvan njega renesansa se konačno afirmirala tek oko polovice 16. stoljeća.

50

Naziv *sala* odnosi se na dvoranu kata; dvorana prizemlja (saloča) obično se u dokumentima naziva *salozza* (*Div. not.*, 21, 11 iz godine 1437. i *Div. canc.*, 109, 249, 13 iz 1520. godine). Kada se Jakovu Pavloviću naručuju klesani dijelovi za ovaj ljetnikovac, jasno se diferencira središnja prostorija u prizemlju (*porte nel terreno*) od one na katu (*porte per le camere in sala ...*).

51

Pošto je uklonjena zapuna iz niše zidnog umivaonika u istočnom zidu sjeveroistočne prostorije prizemlja, pojavio se otvor kroz koji je dotjecala voda iz cisterne, ali zbog očitih naknadnih preinaka nije zatečen niti eventualni završetak cijevi niti kameni okvir pila.

52

Godine 1578, istodobno kada isporučuje zaostale stupove za vrt Klementu Gučetiću, Pavlović radi i za ljetnikovac Marina Luke Bunića u Gružu. Osim stepenica, vijenca i kanala izrađuje prozore i vrata na način zvan »bastonate« s vijencima i frizovima (*Div. canc.*, 164, 175^v). Riječ je o tipu profilacije izraženog plasticiteta, koji je upravo zbog tog svog obilježja često bio ponavljan i kasnije, u doba baroka.

53

Tako je oblikovan kamin u dvorani te pilo i niša u loži ljetnikovca Petra Sorkočevića na Lapadu (1520). Kanelirane pilastre istog tipa nalazimo na niši u kojoj je kip svetoga Vlaha na pročelju Divone (1516), ali i na nekim građevinama s kraja 15. stoljeća: u Kneževu dvoru na Lopudu (pilo na katu) i u palači Tudžić-Ranjina na Pustijerni (pilo u trećem katu). Ustrajno ponavljanje dekorativnih oblika, osobito u opremi, razlog je što takav tip kamenog namještaja nalazimo i kod ljetnikovca Vice Skočibuhe u Suđurđu (građenom između 1563. i 1588), no određeni zamor ovdje se očituje u kompoziciji i izvedbi.

54

Čest atribut kamina i umivaonika u ugovorima o izradi klesanih dijelova jest *alla fiorentina* ili *more fiorentino* (na firentinski način). Kao što i atribut »rimski« u drugoj polovici 15. stoljeća označuje zapravo renesansnu dekoraciju ili oblik prozora, tako bi i »firentinski« mogao značiti općenitu pripadnost tom stilu. Moguće je međutim da označuje i neki određen oblik okvira, a nije isključeno da je riječ upravo o ovakvom: se kaneliranim stupićima i lisnatim glavicama. On je čest u djelima Michelozza i drugih firentinskih majstora, od kojih ga je neki zacijelo prenio u Dubrovnik. Motiv je to inače edikularnog prozora, koji se kao originalni arhitektonski oblik javlja na palači u Urbinu između 1468. i 1472. godine, a prije svih drugih oblika inspiriranih talijanskom renesansom prešao je Alpe; njegovo brzo širenje moglo je zahvatiti i naše krajeve.

55

O kaminu iz Skočibuhina ljetnikovca i mnogim drugim kaminima obja-

vio je Cvito Fisković iscrpnu i nadahnutu studiju pod naslovom »O starim dalmatinskim kaminima« (Bulletin JAZU, broj 1 /51/, Zagreb, 1981).

56

Riječ je najvjerojatnije o prostoriji koja se nalazi između orsana i cisterne. Zid koji je dijeli od orsana organski je vezan vanjskim zidom orsana (sonde uz zapadni vanjski zid, u uglu i u pregradni zid otkrile su temeljnu stopu širine cca 70 cm).

57

... *Item sententiamo il detto Tomco che debbe aconciare a sue spese tutte le spacature di quello ha fabricato il detto Tomco, cosi nella casa grande, come nella piccola ...* (*Div. not.*, 121, 69–70).

58

Žbuka je svjetlosive boje, sastavljena od kamenog pijeska, ispranog šljunka nejednake zrnatosti i vapna; debljina sloja je oko 0,5 do 1,5 cm. Romboidna mreža ima veličinu oka 9 x 9 cm.

59

Konop namočen u crvenu boju, čvrsto pridržan na krajevima, nategnut u sredini i naglo pušten, zacrtao bi čitavom svojom dužinom ravnu liniju.

60

U jugoistočnoj prostoriji kata, primjerice, crte se javljaju na visinama 180, 210 i 250 cm.

61

Vertikalna crta prati prozorski otvor (jugozapadna prostorija kata), označuje mjesto pregradnog zida ili se u tu svrhu javljaju i dvije usporodne vertikalne linije (jugoistočna i sjeveroistočna prostorija kata).

62

Verena HAN, *Drveni gotičko-renesansni vijenac iz Tudžićeve palače u Dubrovniku*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 10, Split, 1956, str. 133–136.

63

Cvito FISKOVIĆ, *Prvi poznati dubrovački graditelji*, Dubrovnik, 1955, str. 14.

64

Jorjo TADIĆ, *Grada o slikarskoj školi u Dubrovniku XIII–XVI v.*, SAN, Beograd, 1952, dokument 1015 (... *brachia circiter 38 armature cum suis pirois sive zappis, rosis et aliis fornimentis necessariis et oportunitis*, *Div. not.*, 96, 128 iz godine 1522); dokument 1073 (... *depingere armaturam camere et inaurare foliamina sive folias facere in ea de auro*, *Div. canc.*, 119, 22' iz godine 1531).

65

... *Quattro spalere atorno la camera* (*Div. canc.*, 145, 67^v).

66

Verena HAN, *Upotreba dekorativne kože u renesansnom Dubrovniku*, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, Dubrovnik, 1955/56, str. 247.

67

... *cori d'oro alti quanto l'alteza delle mure sino al terreno* (*Div. canc.*, 180, 83^v). *La sudetta sala e ornata di cori d'oro basse atorno delle qualli sono banchi otto* (*Div. canc.*, 180, 84).

U inventaru Lovre Isusovića iz 1581. zapisano je: ... *di uredi, pezzi di coeri dorati novi ed posti in opem con li loro cavi et figure* (*Div. canc.*, 167, 106^v).

68

U nedostatku bližih usporedaba navodimo jedan primjer iz Italije. U biblioteci dvora Federica da Montefeltra u Urbinu, tj. u njezinoj dvorani I, dvorani II (*Scriptorium*) i dvorani III (*Bibliotecaalia*), pokazali su se za recentnih istražnih radova zidovi obrađeni na sličan način. Ortogonalna mreža crvenih linija (kao i u Gučetićevoj ljetnikovcu izvedenih sinopijom), otkrivena ispod kasnijih slojeva žbuke, pokazuje raspored polica za knjige kojima su ti zidovi bili obloženi. Sistematizacija ovih prostora datira se u period izgradnje nakon 1474. godine, u vrijeme kad je kao arhitekt djelovao Francesco di Giorgio, koji je na taj način zacijelo želio vojvodi predočiti budući izgled biblioteke (tu pretpostavku potvrđuje crtež sinopijom jednog prozora u prirodnoj veličini na zidu na kojem on kasnije nije izveden).

69

Kesterčanek navodi (*nav. dj.*, str. 91) jedan dokument koji zbog netočne signature nije bilo moguće provjeriti, pa ga izravno prenosimo iz njegova članka. »Dana 18. IX 1578. učinio je Gučetić notarski ugovor s drvodjelicima Nikolom Aleksandrini i Ivanom Đurovićem da mu izrade 11 drvenih kapaka za prozore za prizemlje, 13 kapaka za prozore u dvorani i za sobe u prvom katu, dvoja velika ulazna i izlazna kućna vrata, troja ukrašena sobna vrata, troja ukrašena vrata za uzidane ormarije, sve prema nacrtu koji je predao majstorima.«

Očigledne su promjene u odnosu na prvi ugovor s Pavlovićem u broju prozora za prizemlje i za kat. Prvi put se međutim spominju uzidani ormari, kojih izrada nije ugovorena s Pavlovićem, pa pretpostavljamo da su preuzeti iz ranije faze: jedan je *in situ* na zapadnom zidu saloče, nasuprotni je bio zazidan, a njegov okvir premješten u kuhinju; treći ormar nema niti je imao kameni okvir a nalazi se u konobi (jugoistočna prostorija prizemlja).

70

Div. not., 121, 193.

71

Div. not., 121, 111–112.

72

Potpuno uklanjanje zemljanog nasipa i čišćenje vrta sve do njegove prvobitne sjeverne granice nije moguće prije nego se učvrsti i podzida teren sa sjeverne strane.

73

Div. not., 120, 1–1^v.

U južnu, zapadnu i sjevernu fasadu ljetnikovca uzidano je 57 takvih kvadara. Pretpostavljamo da su preostali bili uzidani u sjeverni ogradni zid, jer je i šetnica duž njega bila natkrivena pergolom.

74

Div. not., 121, 111–112.

75

Div. canc., 169, 98^v–99 a tergo.

76

Sebastiano SERLIO, *Libro VII*, Cap. 62, 156–157. (il settimo libro d'Architettura di Sebastiano Serglio Bolognese ... Francovrti Ad Moenvm, MDLXXV).

Summary

Nada Grujić

Klement Gučetić's Summer House at Rijeka Dubrovačka Basis – Idea – Realization

From the point of view of holiday architecture in the Dubrovnik area, Klement Gučetić's summer house does not only represent one of the highest quality creations of its kind; in terms of some characteristics, it is quite exceptional. Above all, this is because of the unusual meeting of a Renaissance facade and a Gothic back in the same building. Although many Dubrovnik buildings from the end of the 15th and the beginning of the 16th century show signs of both styles in a very coherent co-existence – which brought about the creation of the term mixed Gothico-Renaissance style – Gučetić's Summer House escapes such a qualification because it was created in different circumstances. It was built between 1575 and 1581 on the foundations of an earlier building. The contracts with a bricklayer Tomko Rusković and a stonemason Jakov Pavlović give an abundance of information about the building process, about what the owner had ordered, what was actually done, and about the relationship between the builder, bricklayer and stonemason. Comparisons between the documents and the building itself, i.e. the results of the investigation of the ground and walls, show that some parts of the summer house (staircases, facades) were not executed as had been agreed, nor were all the stone cut elements ordered (windows, staircase arches) built into the house. It was found that more parts were kept from the previous building than had been thought earlier and had been stated in the documents; the consequence of this was that the original ideas for the opening up of the floor of the hall by 12 windows, and the front and back of the building being of the same style, were given up. Special attention was paid to the separation of the old parts, of late Gothic

and early Renaissance characteristics, built in the beginning of the 16th century, from those of mature Renaissance characteristics, built between 1575 and 1581.

The analysis of individual layers and style characteristics was done on certain sections of the summer house: on the ground plan of the whole building, on the problem of vertical articulation of space, on the form of the facade, on the stylistic ornaments of the architectural sculpture and especially stone furniture, on the wall treatment, and the formation and organization of the garden.

Some themes that were presented, based on the traces left or the notes in the documents, make the picture of this building clearer. However, gathered like this they primarily represent an attempt at the reconstruction of a total Renaissance ambiance. The concept of »ambiance« embraces both indoor, as well as outdoor space, the garden, because this summer house shows a notable desire (in all the phases of building) towards a high level of formation in a close interrelation of internal and external space.

A regular feature in Dubrovnik Renaissance summer houses, the central hall, which is the core of holiday living and whatever goes on in the house, as well as in the garden, becomes monumentalized in Klement Gučetić's summer house. On the ground level this is attained through a completely symmetrical positioning of all openings and the stone furniture in the hall, and through the axial position of the main line which connects the space of the garden with that of the ground floor; on the first floor it is attained through an exceptional height and openness of the great central hall. A good layout of the ground plan disposition of the architecture of the summer house (with 2 rooms on each side of the central hall) can be proved in the organization of outdoor space. The orthogonal division of the garden space was carried out with geometric precision and an overall view of the whole – in keeping with a mature Renaissance concept of space and life in it.